अवधूतगीता

अवधूतः श्रीदत्तात्रेयः

णमोत्थु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स

શ્રીપ્રેમ-ભુવનભાનુ-પદ્મ-જયઘોષસૂરિસદ્ગુરુભ્યો નમઃ

શ્રી ભુવનભાનુસૂરિ જન્મશતાબ્દીએ નવલું નજરાણું-૬૧

नवनिर्मित-अवधूतोपनिषद्-व्याख्यालङ्कृता

श्रीदत्तात्रेयावधूतप्रणीता

अवधूतगीता

: नूतनसंस्कृतवृत्तिसर्जनम्+सम्पादनम् :

प्राचीनश्रुतोद्धारक प.पू. आचार्यदेव-श्रीमद्विजय**हेमचन्द्रसूरीश्वराणां** शिष्या

आचार्यविजय**कल्याणबोधिसूरीश्वराः**

અવધૂતગીતાની કેટલીક
મનનીય સૂક્તિઓ પર
આધ્યાત્મિક પ્રકાશ

: प्रकाशक :

श्री जिनशासन आराधना ट्रस्ट

- મૂળ કૃતિ : અવધૂતગીતા (૨૮૯ સંસ્કૃત શ્લોક)
- મૂળ કૃતિકાર : શ્રી દત્તાત્રેય અવધૂત
- નવનિર્મિત કતિપય શ્લોક વૃત્તિ : અવધૂતોપનિષદ્
- સંસ્કૃતવૃત્તિનવસર્જન+સંપાદન : પ્રાચીન શ્રુતોદ્ધારક પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા** ના શિષ્ય પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **કલ્યાણબોધિસૂરીશ્વરજી મહારાજ**.
- વિષય : અધ્યાત્મ, વૈરાગ્ય, બ્રહ્મચર્ય આદિ.
- વિશેષતા : શાંતિ-સમાધિ-પ્રસન્નતા માટે, જ્ઞાનનયની અદ્ભુત ભૂમિકા પર સંચરણ કરવા માટે, વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યની અનુભૂતિ માટે પરિશીલનીય પ્રબંધ.
- પઠન-પાઠનના અધિકારી : ગીતાર્થગુરુ અનુજ્ઞાત શ્રુત-વયથી પરિણત આત્મા.

- વિ. સં. ૨૦૬૭ • પ્રથમ આવૃત્તિ • પ્રતિ : ૫૦૦
- **આવૃત્તિ :** પ્રથમ • **મૂલ્ય :** રૂા. ૧૦૦

આ પુસ્તક જ્ઞાનદ્રવ્યથી પ્રકાશિત થયું છે. માટે ગૃહસ્થે મૂલ્ય ચૂકવીને માલિકી કરવી.

- **પ્રકાશક :** શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

E-mail : jinshasan108@gmail.com

© શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ. આ પુસ્તકના કોઈપણ અંશનો ઉપયોગ કરતા પૂર્વે લેખક તથા પ્રકાશકની લેખિત મંજૂરી મેળવવી જરૂરી છે.

Copyright held by Shree Jinshasan Aradhana Trust under Indian Copyright Act, 1957. http://copyright.gov.in/documents/copyright rules 1957, pdf.

Note : Unauthorised usage, whether uploading on any website or printing in a book or forwarding to others on the internet or putting up on a blog is prohibited. Reproduction of this text by any means whether in part or in full, cannot be made unless express written consent obtained from shree Jinshasan Aradhana Trust. Any violation of this shall be deemed a violation of the intellectual rights of the publisher & of the copyright act, 1957.

- **આ ગ્રંથના મૂલાધાર છે - મુનિ જિનપ્રેમવિજયજી મ.સા.** અને અનન્ય સહયોગી છે **મુનિ ભાવપ્રેમવિજયજી મ.સા., મુનિ રાજપ્રેમવિજયજી મ.સા.**

મુદ્રક : ભરત ગ્રાફિક્સ, ન્યુ માર્કેટ, પાંજરાપોળ, રિલીફ રોડ, અમદાવાદ-૧.
Ph. : 079-22134176, M : 9925020106, E-mail : bharatgraphics1@gmail.com

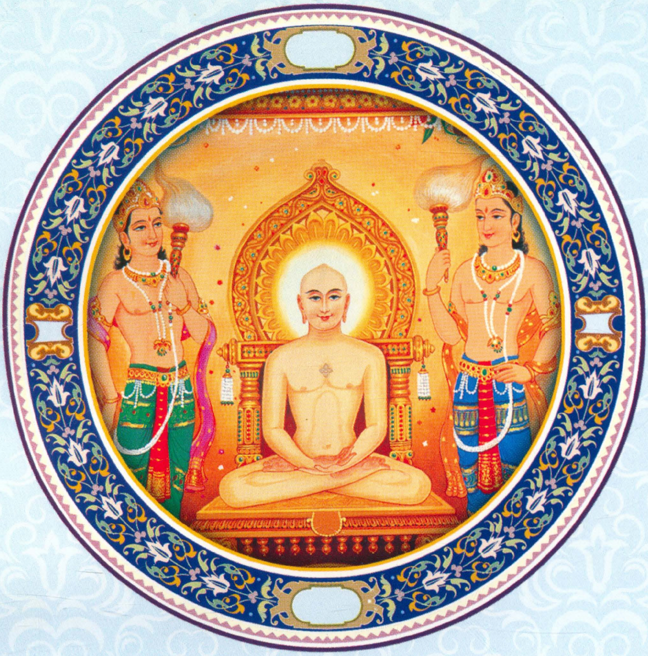

चरमतीर्थपतिः करुणासागरः श्रीमहावीरस्वामी

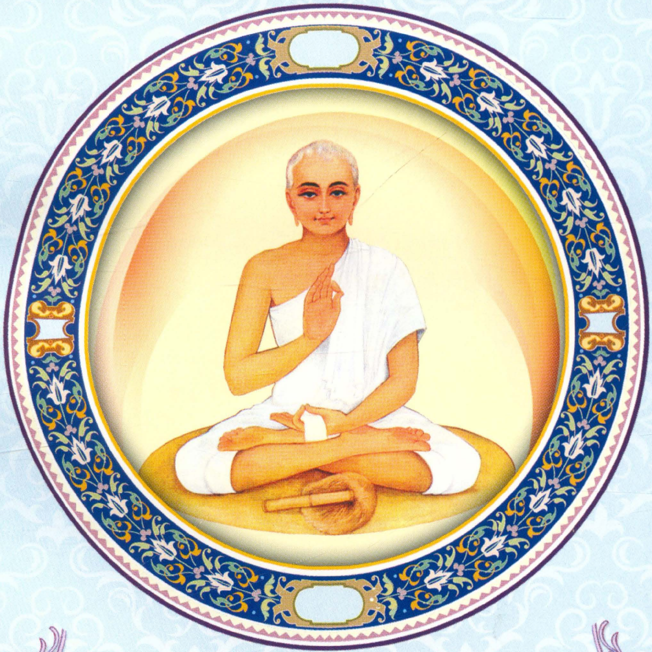

अनन्तलब्धिनिधानः श्रीगौतमस्वामी

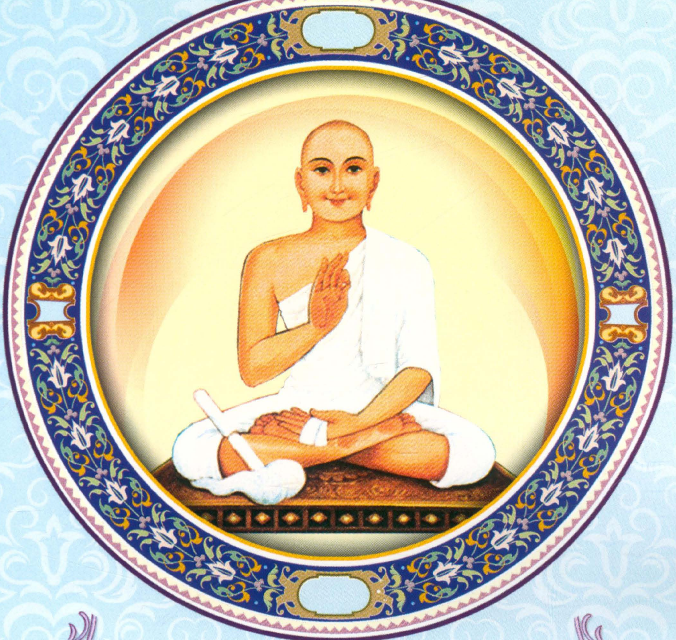

पञ्चमगणधरः श्रीसुधर्मास्वामी

કૃપા વરસે અનરાધાર

સિદ્ધાંતમહોદધિ સુવિશાલગચ્છસર્જક પ. પૂ. આચાર્યદેવ

શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા

વર્ધમાન તપોનિધિ ન્યાયવિશારદ પ. પૂ. આચાર્યદેવ

શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજા

અજોડ ગુરુસમર્પિત ગુણગણનિધિ પ.પૂ. પંન્યાસપ્રવર

શ્રી પદ્મવિજયજી ગણિવર્ય

વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પ.પૂ. આચાર્યદેવ

શ્રીમદ્વિજય હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા

સુકૃત સહયોગી

અભિનંદન... ધન્યવાદ... અનુમોદના... અભિનંદન... અભિનંદન... અભિનંદન... ધન્યવાદ... અનુમોદના...

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ

જલગાઁવ

પ્રેરક : પૂ.પં. શ્રી શિવસુંદરવિજયજી ગણિ

જ્ઞાનનિધિના સદ્‌વિનિયોગ બદલ
શ્રીસંઘ તથા ટ્રસ્ટીઓની
ભૂરિ ભૂરિ અનુમોદના

પ્રાપ્તિસ્થાન : શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

મુંબઈ : શ્રી ચંદ્રકુમારભાઈ બી. જરીવાલા,
દુ.નં. ૬, બદ્રીકેશ્વર સોસાયટી,
મરીન ડ્રાઈવ 'ઈ' રોડ,
નેતાજી સુભાષ માર્ગ, મુંબઈ.
ફોન : ૨૨૮૧૮૩૯૦

શ્રી અક્ષયભાઈ જે. શાહ
૫૦૬, પદ્‌મએપાર્ટમેન્ટ,
જૈન દેરાસરની સામે, સર્વોદયનગર
મુલુંડ (વે.) મુંબઈ-૪૦૦૦૮૦.
ફોન : ૨૫૬૭૪૭૮૦

પાટણ : શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ એસ. સંઘવી
૬-બી, અશોકા કોમ્પલેક્ષ,
પહેલા રેલવે ગરનાળા પાસે, પાટણ,
ઉ.ગુ. ફોન : ૯૯૦૯૪ ૬૮૫૭૨

અમદાવાદ : શ્રી બાબુભાઈ સરેમલજી બેડાવાળા
સિદ્ધાચલ બંગલોઝ, સેન્ટ એન. સ્કુલ પાસે,
હીરા જૈન સોસાયટી, સાબરમતી,
અમદાવાદ-૫.
ફોન : ૨૭૫૦૫૭૨૦, ૨૨૧૩૨૫૪૩

પ્રકાશકીય

દત્તાત્રેય અવધૂત પ્રણીત અવધૂત ગીતા અધ્યાત્મનો એક ગહન ગ્રંથ છે. અધ્યાત્મરસિક આત્માઓને આનંદ આપનારા આ ગ્રન્થરત્નની કેટલીક મનનીય સૂક્તિઓ પર પૂ.આ. શ્રી **કલ્યાણબોધિસૂરીશ્વરજી મ.સા.**એ સંસ્કૃત ટીકાની સુંદર શૈલીમાં રચના કરી છે.

અધ્યાત્મરસિક આત્માઓને સ્વાધ્યાયમાં સહાયભૂત બનનારા આ ગ્રન્થરત્નનું પ્રકાશન કરવાની સુંદર તક અમોને સાંપડી છે તે બદલ પૂ.આ.ભ.શ્રીના અમો ઋણી છીએ.

પૂ.આ. **શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.**ના આશિષ અને પ્રેરણાથી છેલ્લા ૩૫ વર્ષથી શ્રુતભક્તિના કાર્યમાં જોડાઈ જિનશાસનની સેવાનો લાભ પ્રાપ્ત થઈ રહ્યો છે. ભવિષ્યમાં પણ આવા સુંદર કાર્યો કરવાની તક અમને પ્રાપ્ત થયા કરે એ જ શ્રુતાધિષ્ઠાયિકા સરસ્વતી દેવીને પ્રાર્થના સહ...

લિ.
ચન્દ્રકુમાર જરીવાલા,
લલિતભાઈ કોઠારી,
પુંડરીકભાઈ શાહ
વિનયચંદ્ર કોઠારી

અવધૂતગીતા

ઝલક

- ज्ञानामृतं शुद्धमतीन्द्रियोऽहम् ॥१-८॥
- अहं ध्याता परं ध्येयमखण्डं खण्ड्यते कथम् ? ॥१-१२॥
- सन्तोषसन्ततिसुखं न च मे कदाचित् ॥३-१३॥
- किं नाम रोदिषि सखे ! न च ते विरूपम् ॥३-३५॥
- त्वद्यात्रया व्यापकता हता ते ॥८-१॥
- वर्तमानेषु वर्तेत वकारं तस्य लक्षणम् ॥८-७॥
- चतुर्थी स्त्री सुरा ज्ञेया ययेदं मोहितं जगत् ॥८-२५॥

अवधूतोपनिषद् प्रसादी

- उभयथाऽपि परमात्मभेदाभावः, आद्ये तद्विगमे स्वरूपहानिप्रसक्तेः, परमात्मनो वाङ्मात्रपर्यवसानात्, अतिरेके स्वत एवाविशिष्टभावसिद्धेश्च ॥१-१२॥

- स्वभावविलयस्वविलययोरनर्थान्तरत्वेन त्वदस्तित्वमेव त्वत्परमात्मभावे प्रमाणम्, तत्स्वभावत्वात्तवेत्याशयः ॥१-१४॥

- न हि वन्ध्यासुतास्थया स्वसुतमुपेक्षते कश्चिद् विपश्चि-दिति ॥१-२१॥

- एवंरूपां स्त्रियं विद्धि - श्रुतचक्षुषाऽवगच्छ, विषा-ऽऽस्वादतस्तत्परीक्षणस्य मरणकारणत्वादिति ॥८-१२॥

- यत्किञ्चित्संवासस्यापि स्नेहावहतया विशिष्टराग-गोचरसंवासस्य सुतरां तद्धेतुभावात्, तदुक्तम् - संवासाज्जायते स्नेहो, जीवितान्तकरेष्वपि । अन्योऽन्यस्य च विश्वासः, श्वपचेन शुनो यथा - इति ॥८-२४॥

अथ

नवनिर्मित-अवधूतोपनिषद्-व्याख्यालङ्कृता

अवधूतगीता

श्रीवर्द्धमानं जिनवर्द्धमानं,
सूरीन्द्रमेवं गुरुहेमचन्द्रम् ।
प्रणम्य नम्यं ह्यवधूतगीता-
सूक्तेषु सूक्तिं वितनोमि वृत्तिम् ।।

इह हि परमकारुणिको गीताकारो विश्वविश्वविपल्लताकन्दतया द्वैतभावनमेव वीक्ष्यमाणस्तत्प्रतिपक्षप्राप्तिमन्तरेण तन्मूलोन्मूलनमसम्भवद्विधानं विमृश्य तद्धेतोरेवास्तु किं तेनेतिनीत्या प्रथमं प्रतिपक्षप्रसूमेवोपन्यस्यन्नाह-

ईश्वरानुग्रहादेव, पुंसामद्वैतवासना ।
महद्भयपरित्राणा, विप्राणामुपजायते ।।१-१।।

ईश्वरानुग्रहादेव - भगवद्बहुमानप्रयुक्ततदाज्ञानुपालनादेव, उप्यते धर्मबीजमेष्विति **विप्राः**, टुवप् बीजसन्ताने, आसन्नभव्या इत्यर्थः, तेषां **पुंसाम्** - आत्मनाम्, **महद्भयपरित्राणा** - दृश्यमानचौरादिसाध्वसातिशायिरौरवनरकादिदारुणदुःखात्मकभयेभ्यः स्वपरिणतिपूतात्मनां रक्षणकर्त्री, **अद्वैतवासना** - सर्वपापाश्रवनिरोधयोनिः सर्वभूतविषयकात्मभावदर्शनभाविततता, **उपजायते** - सदुपायादृतिक्रीतेव

नियोगत उद्भवति । तदेतदद्वैतमुपदिष्टं पारमर्षेऽपि - सव्वभूयप्पभूअस्स सम्मं भूयाइं पासओ । पिहिआसवस्स दंतस्स पावकम्मं न बंधइ - इति **(दशवैकालिके ४-३२)** ।

हिंसातो हि पापाश्रवप्रसूतिः, सा च द्वैतदर्शनसहचारिणी, स्वाभिन्नज्ञानविषये मन्दानामप्यहिंसादर्शनात्, अतोऽद्वैतभावनात्मके सर्वजीवात्मौपम्ये रन्तव्यम्, तथा चागमः - जह ते न पियं दुक्खं जाणिय एमेव सव्वजीवाणं । सव्वायरमुवउत्तो अत्तोवम्मेण कुणसु दयं - इति **(भक्तपरिज्ञायाम् ९०)** । अयमेव योगः, समदर्शिताऽपि चेयम्, यदात्मौपम्येन सर्वत्राविशिष्टकृपारसपरिणतिपरिणतत्वम्, अतो यतितव्यमत्र, उक्तञ्च - सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि। ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः-इति **(भगवद्-गीतायाम् ६-२९)** ।

न चैतद् भगवदनुग्रहमन्तरेण, सामग्रीप्रभवत्वेऽपि महानुभावतयाऽस्यैव प्राधान्यात् । भवत्येतदासन्नस्य भगवति बहुमानः, ततोऽपि सद्देशनायोग्यता, ततोऽपि तच्छ्रवणम्, ततोऽपि बहुमानातिशयेन श्रुतानुपालनम्, ततश्चावश्यमद्वैतभावनाभाविततेति तदाधिपत्यसिद्धिः ।

सर्वभूतसाम्यं च सर्वत्रात्मद्रव्यस्याविशिष्टत्वात्, न चोपाधिकृतविशेषोऽस्तु, प्रत्यक्षमीक्ष्यमाणस्यापह्नवासम्भवादिति वाच्यम्, अत्यन्तं विजातीयत्वेन मत्स्वरूपातिरिक्तत्वात्तस्य मत्सम्बद्धत्वविरहात्, एतदेव साक्षादाचष्टे-

न मानसं कर्म शुभाशुभं मे,
न कायिकं कर्म शुभाशुभं मे ।
न वाचिकं कर्म शुभाशुभं मे,
ज्ञानामृतं शुद्धमतीन्द्रियोऽहम् ।।१-८।।

कर्मणो मत्सम्बन्धिनोऽभावान्न मे काचित् प्रशस्ताप्रशस्तमनोवाक्कायप्रवृत्तिः, मनःप्रभृतेरेव मद्‌भिन्नत्वात्, वैधर्म्योपलब्धेः, पौद्‌गलिकत्वात् चित्तप्रभृतेः, तथा चावोचाम - वैधर्म्यं यत्र तद् भिन्नं पृथिव्या गगनं यथा । ज्ञस्वभावोऽज्ञकादस्माद् भिन्नोऽस्मि पुद्‌गलादहम् - इति **(शमोपनिषदि ५-४)** ।

वैधर्म्यलक्षणं हेतुमेव हेतुगर्भितविशेषणेन समर्थयति **ज्ञानामृतम्** - इति, यतो ह्यहममृतोपमज्ञानमात्रविग्रहो ज्ञानगुणो वा, अत एव मनआदिपुद्‌गलातिरिक्तः, उक्तञ्च - पुद्‌गलानां गुणो मूर्तिरात्मा ज्ञानगुणः पुनः । पुद्‌गलेभ्यस्ततो भिन्न-मात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः - इति **(अध्यात्मसारे १८-४८)** ।

स्यादेतत्, सत्यपि ज्ञानमयत्वे पुद्‌गलव्यामिश्रताप्रयुक्तसम्बन्धोऽस्तु, एवमेव व्यवहारनिर्वाहादिति चेत् ? स एष भ्रान्तनिर्वाहाय भ्रान्तिमुद्‌भावयन्नसिद्धमसिद्धेन साधयति, परमार्थत उक्तव्यामिश्रत्वस्यैवाभावात् एतदेवाह - **शुद्धम्** - विपक्षलेशेनाप्यकलङ्‌कितम्, एतदपि हेतुगर्भितं विशेषणम्, यतो ह्यहं शुद्धं ज्ञानामृतम्, अतो न मे प्रसञ्जितसम्बन्धप्रसङ्‌गः ।

इतश्च मे मानसादिकर्माऽसम्भव इत्याह - **अतीन्द्रियोऽहम्**, यतो ह्यहमिन्द्रियनोइन्द्रियसमतीतः, अतोऽपि मम तत्तत्कर्म-सम्बन्धाभावः ।

अतस्तत्तत्कर्मसु ममत्वभावं विहायात्मज्ञाने प्रयत्नो विधेयः, एतदेवोपदेष्टि-

आत्मानं सततं विद्धि, सर्वत्रैकं निरन्तरम् ।
अहं ध्याता परं ध्येयमखण्डं खण्ड्यते कथम् ॥१-१२॥

सततम् - विषयान्तरसञ्चारलवेनापि परिवर्जितं यथा स्यात्तथा, तत्सञ्चारस्य हालाहलानतिरिक्तत्वात्, उक्तञ्च - यस्य ज्ञानसुधासिन्धौ परब्रह्मणि मग्नता । विषयान्तरसञ्चारस्तस्य हालाहलोपमः - इति **(ज्ञानसारे २-२)**, **सर्वत्र** - अखिलजीवदधिकरणे, **एकम्** - अद्वितीयं विजातीयलेशपरिमुक्तं संशुद्धमिति यावत्, **निरन्तरम्** - मिथो विशेषविरहितम्, विशेषकस्योपकल्पिततयाऽसत्प्रायत्वात्, **आत्मानं विद्धि** - आत्मज्ञानमात्रपरिणतिपयःप्रसराप्लावितो भव, तस्मिन् ज्ञातेऽज्ञातेऽपि शेषज्ञाननैरर्थ्यात्, व्याकुलतादिहेतुभावेनानर्थनिबन्धन-त्वाच्च, तथा चोक्तम् - एक एव भगवानयमात्मा ज्ञानदर्शन-तरङ्गसरङ्गः । सर्वमन्यदुपकल्पितमेतद् व्याकुलीकरणमेव ममत्वम् - इति **(शान्तसुधारसे ४-१)** ।

स्यादेतत्, मा भूत् पुद्गलप्रयुक्तमन्तरम्, विशिष्टात्मप्रयुक्तं तु तदस्तु, आत्मपरमात्मभेदस्य सुप्रसिद्धत्वादिति चेत् ? किन्निबन्धनः

स इति वक्तव्यम्, दोषहेतुकः कर्मकारणोऽविद्यायोनिर्वेति चेत् ? तेऽपि दोषादय आत्मभूतास्तदतिरिक्ता वा ? उभयथाऽपि परमात्मभेदाभावः, आद्ये तद्विगमे स्वरूपहानिप्रसक्तेः परमात्मनो वाङ्मात्रपर्यवसानात्, अतिरेके स्वत एवाविशिष्टभावसिद्धेश्च ।

ननु सर्वतन्त्रप्रसिद्धपरमात्मतत्त्वापह्नवोऽयमागमबाधित इति चेत् ? न, भेदमात्रनिराकृतेर्विवक्षिततत्वात् साधितत्वाच्च, परमार्थत आत्मन एव परमात्मभूतत्वात्, तदाह-आत्मनि परमात्मानं पश्यन्ति ज्ञानयोगिनः - इति **(कृष्णगीतायाम् ९३)** ।

एवं च यदाऽभिन्नमेवात्मद्रव्यम्, तदा - **अहं ध्याता परं ध्येयम्** - इत्यभिमानेना**खण्डम्** - उक्तनीत्या परमात्मभेदप्रशून्यम्, **कथं खण्ड्यते ?** ध्याताध्येयमात्रगोचरभेदोऽपि सम्भिन्नद्वैतभावनाग्रन्थीनां न सङ्गतिमङ्गतीत्याकूतम्, एतदेवाभिप्रेत्योदितमन्यत्र - ब्रह्माद्यं स्थावरान्तं च पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः । तमेकमेव पश्यन्ति परिशुभ्रं विभुं द्विजाः - इति **(मन्त्रिकोपनिषदि १६)** ।

यत एवम्, ततः -

स बाह्याभ्यन्तरोऽसि त्वं, शिवः सर्वत्र सर्वदा ।
इतस्ततः कथं भ्रान्तः, प्रधावसि पिशाचवत्? ॥१-१४॥

सर्वत्र - सर्वदेशावच्छेदेन, क्षेत्रविशेषभावेऽपि स्वभावाविशेषसम्पन्नतयेत्याशयः, **सर्वदा** - सर्वकालावच्छेदेन, कालवैशिष्ट्ययोगेऽपि स्वभावाभेदविभूषितता यथा स्यात्तथेति भावः, **सः** -

द्वैतपरिणतिदशायां भिन्नत्वेनाभिमतः, **शिवः** - परमात्मा, **बाह्याभ्यन्तरः**, विश्वतोऽप्येकरसीभूततया भिन्नावच्छेदप्रयुक्तभेदाभाववानिति हृदयम्, **त्वमसि**, स्वभावविलयस्वविलययोरनर्थान्तरत्वेन त्वदस्तित्वमेव त्वत्परमात्मभावे प्रमाणम्, तत्स्वभावत्वात्तवेत्याशयः।

एवं सति **पिशाचवत्** - कुतूहलादिकदर्थितव्यन्तरदेववत्, **भ्रान्तः** - बहिर्गतवस्तुदर्शनादिहेतुकमदवाप्तव्यावाप्तिरित्येतदाकारकभ्रमकलुषितान्तःकरणः सन्, **इतस्ततः** विषयवने ध्येयध्यानादिडम्बरे वा, **कथं प्रधावसि ?** प्रधावनसिषाधयिषितसाध्यस्य विषयसुखस्यान्याश्रयत्वात् परमात्मपदप्राप्तेश्च स्वतः सिद्धत्वान्नैव तव प्रधावनं सचेतस्कसाधनमित्यभिप्रायः ।

नन्वसिद्धमन्याश्रयत्वं विषयसुखस्य, स्वसंवेदनसिद्धत्वेन स्वाधिकरणकत्वात्तस्येति चेत् ? अत्राह -

शब्दादिपञ्चकस्यास्य, नैवासि त्वं न ते पुनः ।
त्वमेव परमं तत्त्वमतः किं परितप्यसे ।।१-१६।।

अस्य - अध्यक्षमुपलभ्यमानस्य बुद्धिप्रत्यक्षस्य वा, **शब्दादिपञ्चकस्य** - शब्द-रूप-गन्ध-रस-स्पर्शलक्षणविषयपञ्चकस्य, **त्वं नैवासि**, त्वत्तोऽत्यन्तपृथक्त्वात्तस्य त्वत्सम्बन्धिभावस्यापि वक्तुमशक्यत्वात्, अत एव **न ते पुनः** उक्तपञ्चकम्, सम्बन्धस्य द्व्याश्रयतयैकस्मिन्नसत्त्वेऽपरत्राभावध्रौव्याच्च । प्रयोगश्चात्र - चैत्रशरीरसम्पृक्तशब्दादयस्तदात्मसम्बन्धिनो न, अत्यन्तं पृथक्त्वात्,

मैत्रशरीरसम्पृक्तशब्दादिवत्, तत्पार्थक्यमपि शरीरस्यैवात्यन्तपृथक्त्वात्, अमूर्त्तस्यांशेनापि मूर्त्तत्वावगाहनासम्भवात्, पावकशैत्यवत् ।

नन्वेवं सुखित्वाद्यनुभूतेर्भ्रान्तत्वापत्तिरिति चेत् ? सेयमिष्टापत्तिरेव निश्चयाभिप्रायतः, तदुक्तम् - देहेन सममेकत्वं मन्यते व्यवहारवित्। कथञ्चिन्मूर्त्ततापत्तेर्वेदनादिसमुद्भवात् ।। तन्निश्चयो न सहते यदमूर्त्तो न मूर्त्तताम् । अंशेनाप्यवगाहेत पावकः शीततामिव - इति **(अध्यात्मसारे १८-३४, ३५)** । ननु यद्यनुभूयमानं विषयसुखमपि तत्त्वतो न मदीयम्, किं तर्हि ममेति चेत् ? अत्राह - **त्वमेव परमं तत्त्वमतः किं परितप्यसे ?** यथा हिमालयस्य वातायनाशा न भवति, तथा सर्वतत्त्वातिशायिनस्तवावाप्तव्यमेव तन्नास्ति, यत् परितापालम्बनं कर्तुमुचितमिति भावः ।

इतश्च परितापोऽयुक्त इत्याह -

जन्म मृत्युर्न ते चित्तं, बन्धमोक्षौ शुभाशुभौ ।
कथं रोदिषि रे वत्स!, नामरूपं न ते न मे ।।१-१७।।

न ते जन्म, अजत्वात्, अजीवत् जीवति जीविष्यतीति त्रैकालिकजीवपदार्थाभ्युपगमात्, अत एव न ते **मृत्युः**, जातविषयकत्वात्तस्य, नापि ते **चित्तम्,** न मानसं कर्म शुभाशुभं मे - **(अवधूतगीतायां १-८)** इत्यत्र प्रतिक्रुष्टत्वात्, नापि ते **बन्धमोक्षौ,** शुद्धनयाभिप्रायेणानादिशुद्धस्य तदभावात्, तदाह-अशुद्धनयतो ह्यात्मा बद्धो मुक्त इति स्थितिः । न शुद्धनयतस्त्वेष बध्यते नापि मुच्यते

- इति (**अध्यात्मसारे १८-१९०**), नापि ते **शुभाशुभौ** - शस्ताशस्तसमस्तविकल्पाति-क्रान्तत्वात्तव ।

किञ्च नामसहितं रूपम् - **नामरूपम्**, तन्न **ते नापि मे**, नाम्नो विकल्पयोनित्वेन परमार्थतोऽविद्यमानत्वात्, रूपस्यान्य-धर्मतयाऽऽत्मसम्बन्धित्वविरहात्, तदुक्तम् - रूपिणः पुद्गलाः - इति (**तत्त्वार्थसूत्रे ५-४**) ।

एवं स्थिते **रे वत्स** ! त्वं **कथं रोदिषि** ? न कथञ्चित्त्व-द्रुदनक्रिया घटामटाट्यते, तथाविधहेत्वभावादित्याकूतम् । न च रुदनक्रियैव, अपि तु क्रियामात्रमपि तवासङ्गतमित्याह -

त्वमेव तत्त्वं हि विकारवर्जितं,
निष्कम्पमेकं हि विमोक्षविग्रहम् ।।
न ते च रागो ह्यथवा विरागः,
कथं हि सन्तप्यसि कामकामतः ।।१-१९।।

हिः - यतः, **त्वमेव विकारवर्जितं तत्त्वम्**, तत्तद्विकारस्योक्त-विधया पुद्गलाश्रितत्वात्, अन्वाह - न मे मृत्युः कुतो भीतिर्न मे ग्लानिः कुतो व्यथा ? । नाहं बालो न वृद्धोऽहं न युवैतानि पुद्गले - इति (**इष्टोपदेशे २९**) । तथा **एकं हि** - अद्वितीयमेव, **निष्कम्पम्** - हर्षशोकादिसङ्क्षोभशून्यम्, **विमोक्षविग्रहम्** - नित्यतया वैशिष्ट्योपेतमुक्तिस्वरूपम्, तत्त्वं त्वमसीति वर्तते ।

न च ते रागः, निरञ्जनभावानुभावात्, **अथवा हि विरागोऽपि** न ते, प्राग्रक्तस्य तद्दर्शनात् । ततश्च त्वं **कामकामतः** - इष्ट-शब्दादिस्पृहासकाशात्, **कथं सन्तप्यसि ?**, न हि परमानन्द-परिणतितत्परस्य तवेष्टसंयोगाद्यात्मकमार्त्तध्यानमौचितीमञ्चति, चक्रवर्त्तिणः श्वस्तनभोजनतप्तिवदिति हृदयम् ।

इतश्चोक्तसन्तप्तिस्त्याज्या, असद्विषयत्वादित्याह -

साकारमनृतं विद्धि, निराकारं निरन्तरम् ।
एतत्तत्त्वोपदेशेन, न पुनर्भवसम्भवः ।।२१।।

आकारः प्रकृते पौद्गलिकं संस्थानं गृह्यते, तेन सहितम् - **साकारम्** - पुद्गलद्रव्यम्, तद् **अनृतम्** - अनित्यत्वेनासत्प्रायम्, इति त्वं **विद्धि** - अनित्यभावनानुभावेन बुध्यस्व, उक्तञ्च - आयुर्वायुतरत्तरङ्गतरलं लग्नापदः सम्पदः, सर्वेऽपीन्द्रियगोचराश्च चटुलाः सन्ध्याभ्ररागादिवत् । मित्रस्त्री-स्वजनादिसङ्गमसुखं स्वप्नेन्द्र-जालोपमं तत्किं वस्तु भवे भवेदिह मुदामालम्बनं यत् सताम् - इति **(शान्तसुधारसे १-२)** ।

किं तर्हि नित्यमित्याह - **निराकारम्** - आकाररहितम्, आत्मद्रव्यमित्यर्थः, **निरन्तरम्** - विशेषविरहितम् - परमार्थ-सत्त्वेनाविशेषम् । चिच्चमत्कारमात्रादात्मद्रव्यादन्यत्सर्वमप्यनित्यम्, इदमेवैकं नित्यमित्याशयः, यथोक्तम्-नित्यमेकं चिदानन्दमयमात्मनो रूपमभिरूप्य सुखमनुभवेयम् - इति **(शान्तसुधारसे १-९)** ।

न च तन्नित्यत्वे नृनारकादिपर्यायभेदानुपपत्तिरिति वाच्यम्, तद्भेदेऽप्यात्मद्रव्यभेदाभावात्, आत्मनोऽन्वयित्वात्, हेमकेयूरादिवत्, भिन्नपर्यायत्वेन परमार्थत आत्मपर्यायत्वस्यैवाभावाच्च, तदाह-नृनारकादिपर्यायैरप्युत्पन्नविनश्वरैः । भिन्नैर्जहाति नैकत्वमात्मद्रव्यं सदान्वयि ।। यथैकं हेम केयूर-कुण्डलादिषु वर्तते । नृनारकादिभावेषु तथात्मैको निरञ्जनः ।। कर्मणस्ते हि पर्याया नात्मनः शुद्धसाक्षिणः। कर्मक्रियास्वभावं यदात्मा तु ज्ञस्वभाववान् - इति **(अध्यात्मसारे १८/२३-२५)** ।

तदेतत्तत्त्वोपदेशेन पुनः पुनर्भवन्त्यत्र भविन इति **पुनर्भवः** - संसारः, तस्य **सम्भवो न** भवति, उक्ततत्त्वोपदेशश्रवणेनानात्मास्थाविलययोगेनाभिहितात्महिताभियोगानामचिरेणापुनर्भवसम्भवात्, न हि वन्ध्यासुतास्थया स्वसुतमुपेक्षते कश्चिद् विपश्चिदिति ।

दशाविशेषे त्वात्मास्थाऽप्युपेक्षणीया स्यात् समाधिलाभाभिलाषिणामित्याह -

अनात्मरूपं च कथं समाधि-
रात्मस्वरूपं च कथं समाधिः ।
अस्तीति नास्तीति कथं समाधि-
र्मोक्षस्वरूपं यदि सर्वमेकम् ।।१-२३।।

अनात्मरूपं च - पुद्गलद्रव्यमेव तत्त्वमित्याग्रहग्रहिलस्य

कथं समाधिः ?, सद्विकल्पस्यापि समाधिप्रत्यूहत्वेनासद्विकल्पे सुतरां तद्भावसद्भावात्तद्वतोऽसमाधिरेवेत्याशयः । एतदेव समर्थयन्नाह - **आत्मस्वरूपं च** - जीवस्वलक्षणमेव तत्त्वमिति - ग्रहदुर्गृहीतस्यापि **कथं समाधिः ?**, विकल्पसामानाधिकरण्यस्यैव समाधेरसम्भवात्तत्समाधेरभाव एवेति भावः, उक्तञ्च - निर्विकल्पा स्वसंवेद्या समाधिरभिधीयते - इति **(रामगीतायाम् ८-३७)** ।

ननु यद्येवं तर्हि कृतमात्मानात्मचिन्तया, सन्मात्रमेव भावयामोऽभावमात्रं वेति चेत् ? अत्राह-**अस्तीति** भावविभावनपरस्य **नास्तीति** अभावावलोकनाक्षणिकस्य च **कथं समाधिः?** तद्विमर्शस्यापि विकल्पकुक्षिप्रविष्टतया समाधिपरिहृतिप्रवणत्वान्नास्यापि समाधिर्घटाकोटिमाटीकते, अभावकतालक्षणनैराकुल्यमूलकत्वात्समाधेरित्याकूतम्, अभिहितं च - भावस्य भावकः कश्चिन्न किञ्चिद्भावकोऽपरः । उभयाभावकः कश्चिदेवमेव निराकुलः - इति **(अष्टावक्रगीतायाम् १८-४२)** ।

यदि मोक्षस्वरूपम् - मुक्तिलक्षणम्, **सर्वमेकम्** - सर्वथापि समरसैकरसीभूतमेव ।

एवञ्च यत्किञ्चिद्ग्रहसद्भावे जीवन्मुक्त्यपरपर्यायसमाधिरनुपपन्नैव, समरसैकरसीभूतसमाध्यवस्थायां विकल्पकल्लोललोलत्वासम्भवादित्याशयः, उक्तञ्च - समस्तनष्टसङ्कल्पः, समाधिरभिधीयते - इति **(सौभाग्यलक्ष्म्युपनिषदि १६)** ।

एतदेवाह प्रकारान्तरतः -

अद्वैतं केचिदिच्छन्ति, द्वैतमिच्छन्ति चापरे ।
समं तत्त्वं न विन्दन्ति, द्वैताद्वैतविवर्जितम् ।।१-३६।।

ननु च कथमद्वैतापलाप इति चेत् ? द्वैताभावात्, अब्राह्मणस्य ब्राह्मणाभावेऽभाववत् । द्वैतमेव तर्ह्यस्तु संव्यवहारसिद्धमिति चेत् ? न, द्वितीयानुपलम्भात् । एतदेव व्यक्तं व्यनक्ति -

न ते च माता च पिता च बन्धु-
र्न ते च पत्नी न सुतश्च मित्रम् ।
न पक्षपातो न विपक्षपातः,
कथं हि सन्तप्तिरियं हि चित्ते ।।१-६३।।

ते - तव, **माता न च** - नैव ते काचित् प्रसूः, अनाद्यन्तस्य तव प्रसवाभावात्, **पिता च** ते नास्ति, पाति रक्षतीति पितेति-निरुक्तिसमन्वयासम्भवात्, भयविरहेण रक्षणविषयस्यैवासद्भावात्, ते **बन्धु** - रपि न, बध्नाति स्नेहेनेति बन्धुरित्यन्वयार्थोपेतस्य कस्यचित् निरञ्जनत्वत्सम्बन्धित्वायोगात् । **न च ते पत्नी,** ध्रुवस्वरूपे त्वयि कस्यचित्पतनप्रयोजकत्वासम्भवात्, न **सुतश्च** ते सम्भवति, मूलं नास्ति कुतः शाखेतिन्यायात्, अङ्गस्यैवाभावेऽङ्गजानुत्थानात्। नापि ते **मित्रम्,** विपद्यपि मेद्यति स्निह्यतीति मित्रमितिव्युत्पत्ति-व्यालिङ्गितस्य विपदविषयसम्बन्धित्वासम्भवात् ।

अन्तरङ्गसम्बन्धविरहादेव तव बहिरङ्गसम्बन्धासम्भव इत्याह

- **न** ते **पक्षपातः** - कुत्रचिदप्यभिष्वङ्गः, **नापि** ते **विपक्षपातः**, विगतः पक्षपातो यस्य स इत्यन्वर्थस्याकालं पक्षपातप्रशून्ये त्वय्यघटनात्, सत्यप्येवं **हिः** - खेदे, ते **चित्ते कथमियं सन्तप्तिः ?**, **हिः** - आश्चर्ये । असद्विषयतयानुचितैव सा, वन्ध्यापुत्रोद्वाहव्ययचिन्तावदिति भावः।

तदेतत्सन्तप्त्यपहतिः स्वभावानुप्रवेशमन्तरेणासाध्येति तमेव कारयति -

निरामयं निष्प्रतिमं निराकृतिं,
निराश्रयं निर्वपुषं निराशिषम् ।
निर्द्वन्द्वनिर्मोहमलुप्तशक्तिकं,
तमीशमात्मानमुपैमि शाश्वतम्।।२-३१।।

निरामयम्, द्रव्यभावरोगरहितत्वात्, **निष्प्रतिमम्**, सादृश्योपेतद्रव्यान्तरविरहात्, **निराकृतिम्** - अनित्थंस्थावस्थितत्वात्, यत् पारमर्षम् - अरूविसत्ता अणित्थंत्थसंठाणा - इति **(पञ्चसूत्रे ५)**, **निराश्रयम्**, विहायोवन्निरालम्बभावावभासितत्वात्, **निर्वपुषम्** - औदारिकादिशरीरविसरातिरिक्तत्वात्, **निराशिषम्**, आशापिशाचीपरिमुक्तत्वात्, **निर्द्वन्द्वम्**, सर्वोपाधिशून्यत्वात्, **निर्मोहम्**, चञ्चच्चिच्चिन्तामणिप्रभवप्रभावात्, **अलुप्तशक्तिकम्**, स्वभावभूतसामर्थ्यसंहारस्याशक्यत्वात्, **तम्** - अनन्तरोक्तविशेषणविसरविशिष्टत्वेन बुद्धिप्रत्यक्षम्, **ईशम्** - परमैश्वर्यस्वामिनम्, **शाश्वतम्** - कालत्रयेऽपि

समानतया सद्भावसम्पन्नम्, **आत्मानमुपैमि**, सर्वविभावघटाविघटनपुरस्सरं स्वस्वभावमनुप्रविशामीति भावः ।

स्वभावमेव प्रकारान्तरतः प्रादुष्करोति -

स्थूलं हि नो नहि कृशं न गतागतं हि,
आद्यन्तमध्यरहितं न परापरं हि ।
सत्यं वदामि खलु वै परमार्थतत्त्वं,
ज्ञानामृतं समरसं गगनोपमोऽहम् ।।३-६।।

नो हि स्थूलम् - नैवाहं पीनं तत्त्वम्, **न हि कृशम्** - नाप्यहं क्षामं तत्त्वम् । ननु प्रत्यक्षमीक्ष्यमाणपीवरादिपर्यायनिगूहनमेतदिति चेत् ? अबुधाभिप्रायेणैवमेव, बुधस्य त्वन्याश्रयतया स्थूलादिपर्यायाणामात्मसम्बद्धत्वविरहान्न कापि निगूहनाऽऽशङ्का, वस्त्रादिपर्यायपार्थक्यवद्देहपर्यायभिन्नत्वे निश्चितमतित्वात्, वदन्ति च - घने वस्त्रे यथात्मानं न घनं मन्यते तथा । घने स्वदेहेऽप्यात्मानं न घनं मन्यते बुधः । जीर्णे वस्त्रे यथाऽऽत्मानं न जीर्णं मन्यते तथा । जीर्णे स्वदेहेऽप्यात्मानं न जीर्णं मन्यते बुधः ।। नष्टे वस्त्रे यथाऽऽत्मानं न नष्टं मन्यते तथा । नष्टे स्वदेहेऽप्यात्मानं न नष्टं मन्यते बुधः ।। रक्ते वस्त्रे यथात्मानं न रक्तं मन्यते तथा । रक्ते स्वदेहेऽप्यात्मानं न रक्तं मन्यते बुधः - इति **(समाधितन्त्रे ६३-६६)**

न हि गतागतम्, द्रव्यान्तरावधिकयातायातक्रियान्वितं तत्त्वमप्यहं

न, कालत्रयेऽपि तादात्म्यपरिणामनिवृत्तिलक्षणत्वा-दित्याशयः, उक्तञ्च - आत्मा न गन्ता नागन्ता किमेनमनुशोचसि ? - इति **(अष्टावक्रगीतायाम् १५-९)** ।

अत एवा**द्यन्तमध्यरहितम्**, तत्रादिभावाभावः शश्वत्सद्भावोपलब्धेः, सान्तत्वविरह उक्तहेतोरेव, मध्यतानवकाश आद्यन्तविरहे तददर्शनात् ।

न हि परापरम्, समरसैकरसीभूते प्रकर्षापकर्षाभावात् । अत्रैव प्रतीतिमुत्पादयति - **सत्यमित्यादि** । सुगममुक्तार्थं च । किञ्च

संसारसन्ततिलता न च मे कदाचित्,
सन्तोषसन्ततिसुखं न च मे कदाचित् ।
अज्ञानबन्धनमिदं न च मे कदाचित्,
ज्ञानामृतं समरसं गगनोपमोऽहम् ।।३-१३।।

न च - नैव, **कदाचित्** - कालत्रयेऽपि, **मे** - शुद्धात्मनः, **संसारसन्ततिलता** - भवभ्रमणपरम्परात्मिका वल्ली, दृश्यमानसन्तानस्य दृश्यगोचरत्वाच्छुद्धात्मनोऽदृश्यतया तदविषयत्वात्, शरीरादिपुद्गलाश्रितपरम्पराया आत्मन्युपचरणस्य शुद्धनयेऽसम्मतत्वात्, यद्येवमुपचर्यते तर्हि भिन्नाधिकरणकसन्तानस्यापि विवक्षित आत्मन्यस्तूपचारः, भिन्नत्वाविशेषात् । नो चेत्, तदा प्रकृतेऽपि मा भूत्, तत एवेति ।

अपरमपि मत्सम्बन्धि नास्तीत्याह - **न च** - नैव, **मे कदाचिदपि सन्तोषसन्ततिसुखम्** - तृषोपशमप्रसूतोद्गारपरम्पराप्रभवा प्रीतिः, पितामहाभावे पौत्राद्यभाववत्, तृषाया एवाभावात् ।

किञ्च - **इदम्** - अवेद्यसंवेद्यपदेन योगाचार्यैरभिहितत्वेन बुद्धिप्रत्यक्षम्, **अज्ञानबन्धनम्** - अज्ञानोपकल्पितं बन्धनम्, परमार्थतस्तदभावात्, अन्वाह - शुद्धनिश्चयतस्त्वात्मा न बद्धो बन्धशङ्कया । भयकम्पादिकं किन्तु रज्जावहिमतेरिव ।। शङ्खे श्वेत्यानुमानेऽपि दोषात्पीतत्वधीर्यथा । शास्त्रज्ञानेऽपि मिथ्याधी - संस्काराद् बन्धधीस्तथा - इति **(अध्यात्मसारे १८-१७३, १७६)**, **न च मे कदाचित्**, नित्यज्ञानालोकालोकितसदातनमुक्तभावत्वान्मम।

उक्तप्रतिज्ञात्रयमेव पश्चानुपूर्व्या हेतुगर्भितविशेषणैः समर्थयति - यतो ह्यहं **ज्ञानामृतम्**, अतो न मेऽज्ञानबन्धनम् । यतोऽहं **समरसम्**, अतो न मे तृषातृप्ती । यतश्चाहं **गगनोपमः**, अतो न मे संसरणमिति ।

एतेनैव हेतुत्रितयेन प्रतिज्ञान्तराणि साधयति -

किं नाम रोदिषि ? सखे ! न जरा न मृत्युः,
किं नाम रोदिषि ? सखे ! न च जन्मदुःखम्।
किं नाम रोदिषि ? सखे ! न च ते विकारो,
ज्ञानामृतं समरसं गगनोपमोऽहम् ।।३-३४।।

सखे ! किं नामैवं त्वं **रोदिषि ?** - स्वान्तरमीयमान-शोकमम्बकाम्बुभिः प्रकटयसि, यदहं जराजीर्णोऽभवमित्यादि, न युक्तमिदं रुदनम्, यतो **न** ते **जरा, ना**पि ते **मृत्युः**, अजरामरत्वात्तव, न चैवम् - मच्चुणाऽब्भाहओ लोगो, जराए परिवारिओ - इति **(उत्तराध्ययने १४-२३)** - इत्यागमविरोध इति वाच्यम्, लोकशब्देन तत्र शुद्धात्मनोऽविवक्षितत्वात्, तस्य जरादिविरहात्, प्रकृतत्वाच्च, तथोक्तम् - न मे मृत्युः कुतो भीतिर्न मे ग्लानिः कुतो व्यथा?। नाहं बालो न वृद्धोऽहं न युवैतानि पुद्गले - इति (इष्टोपदेशे)। एतेन - न कश्चिज्जात्वतिक्रामेज्जरामृत्यू हि मानवः । अपि सागरपर्यन्तां विजित्येमां वसुन्धराम् - **(महाभारते शान्तिपर्वणि २८-१५)** इत्यादिवचोविरोधप्रेरणमपि प्रत्याख्यातम् ।

इत्थमेव - मरणं प्रकृतिः शरीरिणां, विकृतिर्जीवितमुच्यते बुधैः - **(रघुवंशे ८-८७)** इत्यादि - वचनमपि समाधेयम्, शरीरिणः शरीरविशिष्टत्वेन सविशेषणेत्यादिन्यायेन मरणप्रकृतेः शरीर एव पर्यवसानात् । ननु चैवं जीवनस्यापि तत्पर्यवसितत्वापत्तिरिति चेत्? सेयमिष्टापत्तिरेव, श्वासोच्छ्वासाद्यात्मकजीवनस्य पुद्गला-श्रयत्वेनाभिमतत्वात् ।

रुदनालम्बनान्तरमपाकरोति - **किमि**त्यादि । जन्मनोऽपि पुद्गलाधिकरणकतयेष्टत्वान्न तद्दुःखकल्पनातोऽपि त्वद्रुदनं सङ्गतिमङ्गति, स्मशानयात्रादर्शने स्वमृत्युशोकवदिति भावः ।

एवं रोगाद्यपि न रुदनालम्बनीभवितुमर्हति, सदा स्वभाव - प्रतिष्ठितत्वात्तवेत्याह - **किमित्यादि**, ज्वराद्यगोचरत्वात्तव न तत्प्रत्ययिकमपि शोचनं शोभास्पदमित्याशयः ।

किं तर्हि कर्तव्यं मयेत्यत्राह - एतदेव विभावय - **ज्ञानामृतं समरसं गगनोपमोऽहम्** - इति । ज्ञानामृतरूपत्वाज्जराद्यभावः, जडधर्मत्वात्तस्य । समरसत्वाज्जन्मविरहः, वैषम्ययोनित्वादुद्भवादेः, आपेक्षिकत्वात्, अन्यथा नित्यसत्त्वादिप्रसक्तेश्च । गगनोपमत्वाद्विकारविरहः, पङ्कस्थानीयहेतुसद्भावेऽप्यकलङ्कभावानतिवृत्तेरिति । इतोऽपि त्वया न रुदितव्यमित्याह -

किं नाम रोदिषि सखे ! न च ते स्वरूपं,
किं नाम रोदिषि सखे ! न च ते विरूपम् ।
किं नाम रोदिषि सखे ! न च ते वयांसि,
ज्ञानामृतं समरसं गगनोपमोऽहम् ॥३-३५॥

किमित्यादि । त्वद्यत्नादिगोचरस्य परकीयत्वेन तदर्थरुदनं न तव सचेतस्कतां साधयतीति भावः, तदाह - यस्मै त्वं यतसे बिभेषि च यतो यत्रानिशं मोदसे, यद्यदिच्छसि यच्च शोचसि हृदा यत् प्राप्य प्रेपीयसे । स्निग्धो येषु निजस्वभावममलं निर्लोठ्य लालप्यसे, सर्वं तत् परकीयमेव भगवन् ! आत्मन् न किञ्चित्तव - इति **(शान्तसुधारसे ५-३)** ।

यच्च ते स्वरूपम्, तत्र केनापि कोऽपि विकार आपादयितुमशक्यः, अतस्तत्प्रत्ययिकमपि रुदनमसङ्गतमित्याह - **कि**मित्यादि । अत एवावस्थान्तराणामपि त्वय्यभाव इत्याह - **किमि**त्यादि ।

अतो मुच्यतामेतद्रुदनम्, परिशीलनीयमेतावदेव - **ज्ञानामृतं समरसं गगनोपमोऽहम्** - इति । अत्र ज्ञानामृतत्वाज्जडपर्याये स्वरूपभावाभावः, यथोक्तम् - पुद्गलानां गुणो मूर्त्ति - रात्मा ज्ञानगुणः पुनः । पुद्गलेभ्यस्ततो भिन्न - मात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः।। धर्मस्य गतिहेतुत्वं गुणो ज्ञानं तथात्मनः । धर्मास्तिकायात्तद्भिन्न - मात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः ।। अधर्मः स्थितिहेतुत्वगुणो ज्ञानगुणोऽसुमान्। ततोऽधर्मास्तिकायान्य - मात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः ।। अवगाहो गुणो व्योम्नो ज्ञानं खल्वात्मनो गुणः । व्योमास्तिकायात्तद् भिन्न - मात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः ।। आत्मा ज्ञानगुणः सिद्धः । समयो वर्तनागुणः । तद् भिन्नं समयद्रव्यादात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः - इति **(अध्यात्मसारे १८/ ४८-५२)** ।

तथा समरसात्मकत्वाद् विरूपविरहः । गगनोपमत्वाच्च वयोऽन्तराभाव इति । एवं परमार्थतो रुदनहेत्वभावेऽपि यद्रुदनम्, तन्मोहमहिमविलसितम्, सोऽपि वस्तुतः शुद्धात्मनो नास्तीत्याह-

यदि मोहविषादविहीनपरो,

यदि संशयशोकविहीनपरः ।

यदि चैकनिरन्तरसर्वशिव-

महमेति ममेति कथं च पुनः ।।६-१७।।

मोहः - अतत्तद्दर्शनफलं तद्धेतुश्च विभावविशेषः, अत एवाहुः - चिंतेज्जा मोहम्मि ओहेणं ताव वत्थुणो तत्तं । उप्पाय-वय-धुवजुयं अणुहवजुत्तीए सम्मं ति-इति **(योगशतके ७१)**। तज्जन्यो **विषादः** - शशशृङ्गधनुर्मुक्तशिलीमुखसंवेधनिबन्धनमरणचिन्तोपमः शोकः, तेन **विहीनः** - मिहिलाए डज्झमाणीए न मे डज्झइ किंचणं - **(उत्तराध्ययने ९-१४)** इत्याद्यागमावगमानुभावोद्भूतविवेक-तस्तद्रहित आत्मपरिणामः, **यदि** तस्मिन् त्वं **परः** - परायणः, स्वप्नावस्थायामप्यनिवृत्ततद्भाव इत्याशयः ।

यदि च संशयः - उताहं मोहानुगतं द्रव्यं शुद्धज्ञानानुगमालङ्कृततया तत्प्रतिच्छायातोऽपि रहितं वेत्याद्यात्मकः सन्देहः, तस्मिन्नप्यसत्सम्भावनप्रयुक्तः **शोकः** - कूर्मरोमविनिर्मितरज्जूदंश-प्रयुक्तविषप्रसरहेतुकात्ममरणविषादानुकारि परिदेवनम्, तेन **विहीनः** - एकत्वैकनिभालनहेतुकतच्छून्यताविशिष्ट आत्मपरिणामः, उक्तञ्च - को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः - इति **(ईशावास्योपनिषदि ७)** । तस्मिन् **परः** - परमोपादेयबुद्ध्या निमग्नः, सा चेयम् -

जीवादिबहितच्चं हेयमुवादेयमप्पणो अप्पा । कम्मोपाधिसमुब्भव-गुणपज्जाएहिं वदिरिक्तो - इति **(नियमसारे ३८)** ।

यदि चैकनिरन्तरसर्वशिवम् - चेदविशिष्टाव्यवच्छिन्नाशेषात्मा-नुयायिपरमात्मद्रव्यम्, यथोक्तमन्यत्र प्रकारान्तरतः - आत्मा विष्णुः समस्तानां वासुदेवो जगत्पतिः - इति ।

एवं स्थिते **अहमे(मि)ति ममेति च कथं पुनः** सम्भवतः ? मोहमात्रालम्बनत्वादहङ्कारममकारयोर्नैव तदभावे तौ भवितुमर्हतः, सद्धेतौ व्यतिरेकव्यभिचारायोगाद्धेतुफलव्यवस्थाविप्लवप्रसक्तेश्च, तदुक्तम् - नाकारणं भवेत्कार्यं नान्यकारणकारणम् । अन्यथा न व्यवस्था स्यात्कार्यकारणयोः क्वचित् - इति ।

ननु पदार्थान्तरोपलब्धेरभिहितशिवनैरन्तर्यासिद्धिरिति चेत् ? अत्रोत्तरयति -

इन्द्रजालमिदं सर्वं, यथा मरुमरीचिका ।
अखण्डितमनाकारो, वर्तते केवलः शिवः ।।७-१३।।

इदम् - अविद्यानुभावेन परमार्थसत्तयोपलभ्यमानं जगत्, **सर्वम्** - निःशेषम्, **इन्द्रजालम्** - अबुधैरवितथबुद्ध्येक्ष्यमाणं मायातन्त्रम्, जगति तद्व्यपदेशस्तत्प्रायत्वात्तस्य, इन्द्रजाले हि पश्चात्कालेऽनुपलम्भ एव सुरलोकादिदर्शनमिथ्यात्वबीजम्, स च विश्वेऽपि विश्वेऽविशिष्टः क्षणदृष्टनष्टस्थितिकस्यास्यानुभवसिद्धत्वात्, उक्तञ्च - माइंदजालचवला विसया जीवाण विज्जुतेअसमा ।

खणदिट्ठा खणनट्ठा ता तेसु को हु पडिबंधो ? - इति (इन्द्रियपराजयशतके-८६) । अत्र निदर्शनमाह - **यथा मरुमरीचिका**, सा यथोपलभ्यमानाऽपि वस्तुतो नास्ति, तथा जगदपि, उक्तहेतोः।

अत्र निदर्शनान्तराणि - इन्द्रजालमिव मायामयम्, स्वप्न इव मिथ्यादर्शनम्, कदलीगर्भ इवासारम्, नट इव क्षणवेशम्, चित्रभित्तिरिव मिथ्यामनोरमम् - इति (मैत्राण्युपनिषदि ४-२) ।

शून्यवादप्रसक्तिरेवमिति चेत् ? न, आपेक्षिकत्वात्, अपेक्षायाश्चादावेव प्रदर्शितत्वात्, प्रतिबन्धापगमप्रयोजनतः प्रकृतापेक्षासार्थक्यात्, अत एव पारमर्षेऽपि-विवरीओ य संसारो इमेहिं अणवट्ठियसहावो, इत्थ खलु सुही वि असुही, संतमसंतं, सुविणु व्व सव्वमालमालं ति । ता अलमित्थ पडिबंधेण । उज्जमह एयवुच्छिंदित्तए - इति (पञ्चसूत्रे ३) । सोऽयं सर्वसत्त्वहितैकहेतुः स्याद्वादसुधारसप्रसरो नानुप्रविशति शून्यवादे, ज्ञापकञ्चात्रैतद्-व्युच्छेदोपदेशवचनमित्यन्यत्र विस्तरः । (दृश्यतां ज्ञानोपनिषन्याविशारदं च)

इतश्च शून्यवादानवकाश इत्याह - **अखण्डित**मित्यादि । उक्तार्थम् । एतदेव प्रकारान्तरतः प्रस्तौति -

त्वद्यात्रया व्यापकता हता ते,
ध्यानेन चेतःपरता हता ते ।
स्तुत्या मया वाक्परता हता ते,
क्षमस्व नित्यं त्रिविधापराधान् ।।८-१।।

त्वदित्यादि । त्वद्यात्रैवास्माकं प्रतिजीवं त्वदस्तित्वानास्थाज्ञापिकेति भावः । **ध्यानेने**त्यादि, किलायं मन्मनोगोचर इत्येतदभिसन्धायैव प्रवर्तते ध्यानाभियोगः, स च त्वच्चिन्तातीतस्वरूपापत्त्नवमन्तरेण दुर्घट इति हृदयम् । **स्तुत्ये**त्यादि । सद्भूतगुणवर्णना हि स्तुतिः, मद्वचोविषय एव त्वमित्यव्यक्ताभिमानत एव प्रतितिष्ठते स्तुतिरित्याशयः । एवं त्वद्भक्तित्वेनाभिमता अपि त्वद्यात्रादयः परमार्थतस्त्वदपराधा इत्याह - **क्षमस्वे**त्यादि ।

नन्वेवं यात्रादिकमकर्तव्यमापन्नमिति चेत् ? न, जीवमात्रविषयकशिवदर्शनकर्त्तव्यतादावेव तात्पर्यभावात्, आदिनाऽवाङ्मनसगोचरत्वादिप्राभवप्रभावप्रतिपत्तिग्रहः । तत्र च पारम्पर्येण यात्राद्यपि कारणमित्यालोचनीयं पटुप्रतिभया ।

एतत् सर्वमपि धर्मानुष्ठानं भावश्रामण्यसम्पादनेन परमपदसाधकं भवति, अतः भावश्रामण्यमेव तद्वद्वर्णनेन वर्णयति -

कामैरहतधीर्दान्तो, मृदुः शुचिरकिञ्चनः ।
अनीहो मितभुक् शान्तः, स्थिरो मच्छरणो मुनिः ॥८-२॥

कामैः - सल्लं कामा विसं कामा कामा आसीविसोवमा । कामे य पत्थेमाणा अकामा जंति दुग्गइं - **(उत्तराध्ययने ९-५३)** - इत्यागमाविष्कृतस्वरूपैः शब्दादिविषयैः, **अहतधीः** - कामाणुगिद्धिप्पभवं खु दुक्खं - **(उत्तराध्ययने ३२-१९)** - इतिपारमर्षपरिणतिप्रभावादविकृतविवेकमतिः ।

अत एव **दान्तः** - प्रत्याहृतपञ्चेन्द्रियः, अत एव **मृदुः** - सर्वसत्त्वकृपातिशयालङ्कृततया नवनीतसुकोमलान्तःकरणः, अजितेन्द्रियस्य तदसम्भवात्, विषयरागाहिंसयोः व्यधिकरणत्वात्, ज्ञापकञ्चात्र - नानुपहत्य भूतानि भोगः सम्भवति - इति **(योगदृष्टिसमुच्चये ।।१५९।। वृत्तावृद्धरणम्)** ।

अत एव **शुचिः** - कारुण्यपुण्यः, अत एवा**किञ्चनः** - धर्मोपकरणातिरिक्तवस्त्वभाववान्, विपक्षे हिंसादिध्रौव्यात्कारुण्यक्षतेः, अत **एवानीहः** - स्वभावलाभाविषयकस्पृहारहितः, न चात्राकिञ्च-न्यमप्रयोजकमिति वाच्यम्, पारमर्षप्रामाण्यात्तद्भावाभ्युपगमादनु-भवसिद्धत्वाच्च, तदुक्तम् - लोहो हओ जस्स न किंचणाइं - इति **(उत्तराध्ययने ३२-८)** ।

अत एव **मितभुक्** - संयमयात्रामात्राशनः, तदतिक्रम-स्येहाफलत्वात् । अत एव **शान्तः - द्रव्यभावामयसन्तापोपशमात्**, यदार्षम् - हियाहारा मियाहारा, अप्पाहारा य जे नरा । न ते विज्जा तिगिच्छंति, अप्पाणं ते तिगिच्छगा - इति **(पिण्डनिर्युक्तौ ६४८, ओघनिर्युक्तौ ५७८)** । भावरोगापगमस्तु स्पृहासंहतेः सिद्ध एव, उक्तञ्च - आशापत्नीं त्यजेद्यावत्तावन्मुक्तो न संशयः - इति **(मैत्रेय्युपनिषदि २-१२)** ।

अत एव **स्थिरः**, प्रधावनप्रयोजकापगमात्, तदाह - आशा नाम मनुष्याणां काचिदाश्चर्यशृङ्खला । यया बद्धाः प्रधावन्ति मुक्तास्तिष्ठति पङ्गुवत् - इति ।

अहम् - परमात्ममात्रम्, शरणं यस्य सः - **मच्छरणः** - सर्वात्मना भगवत्प्रवचनानुगन्ता, कोऽसावित्याह - **मुनिः** - भावश्रामण्यशाली । तमेव लक्षणान्तरैर्लक्षयति -

अप्रमत्तो गभीरात्मा, धृतिमान् जितषड्गुणः ।
अमानी मानदः कल्पो, मैत्रः कारुणिकः कविः ॥८-३॥

अप्रमत्तः - प्रमादं वै मृत्युमहं ब्रवीमि, तथाप्रमादममृतत्वं ब्रवीमि - **(महाभारत उद्योगपर्वणि ४२-४)** इत्यादिवचःस्पर्शापगतप्रमादः। तमेव विशेषयति - **गभीरात्मा** - हर्षादिनिमित्त-योगेऽप्यमुक्त-स्तिमितोदध्यौपम्यः । तमेव विशेषयति - **धृतिमान्** - व्यसनाशनि-सन्निपातेऽप्यविचलितप्रकृतिः, जो सहइ हु गामकंटए अक्कोसपहार-तज्जणाओ य । भयभेरवसद्दसप्पहासे समसुहदुक्खसहे य जे स भिक्खू - **(दशवैकालिके १०-११)** इत्यार्षैकात्म्यफलमिदमिति तद्विदः।

तमेव विशेषयति - **जितषड्गुणः** - कामादिनिराकर्ता । तथा**ऽमानी** - बोधातिशयसम्पन्नतया निरहङ्कारः, तदुक्तम् - अहम्भावोदयाभावो बोधस्य परमावधिः - इति । तथा **मानदः** - चेतनाचेतनेषु सर्वत्रोचितविनयविधाता, तथा **कल्पः** - प्रतिज्ञात-प्रतिनिर्वाहसामर्थ्यसम्पन्नः, अनीदृशस्य प्रत्युतापारपारावारपातसम्भवात्, यथोक्तम् - हीनसत्त्वो यतो जन्तु - र्बाधितो विषयादिभिः । बाढं पतति संसारे, स्वप्रतिज्ञाविलोपनात् - इति **(योगसारे ४-२)** ।

तथा **मैत्रः** - प्रत्युपकारनिरपेक्षप्रीत्या विश्वविश्वहितः, तमेव विशेषयति - **कारुणिकः** - परदुःखजिहीर्षाभावितहृदयः, तमेव विशेषयति - **कविः** - तत्त्वप्ररूपकः, कवते कौति वा तत्त्वम् - कविरितिनिरुक्तेः । किञ्चासौ -

कृपालुरकृतद्रोहस्तितिक्षुः सर्वदेहिनाम् ।
सत्यसारोऽनवद्यात्मा, समः सर्वोपकारकः ।।८-४।।

कृपालुः - निष्कारणवत्सलः, **अकृतद्रोहः** - प्रशमप्रकर्षादपकारिण्यप्यविहितविरूपविमर्शादिः । तथा **सर्वदेहिनां तितिक्षुः** - साहु सहइ सव्वं नीयाण वि पेसपेसाणं - **(उपदेशमालायाम्)** इत्यार्षभावनाज्ञानभावितान्तरात्मा, **सत्यसारः** - सर्वसत्त्वहिताशयप्रधानः, सद्भ्यो हितं सत्यमित्युक्तेः, **अनवद्यात्मा** - पारमर्षपरिणतिप्रभावेण प्राणान्तेऽपि निष्पापवृत्तिः, उक्तञ्च - सिद्धंतगयमेगं पि अक्खरं जो वियाणइ । सो गोयम ! मरणंते वि अणायारं न आयरे - इति **(महानिशीथे)** ।

तथा **समः** - परप्रवृत्तौ बधिरान्धमूकत्वेन स्वप्रवृत्तौ च वैषम्यालम्बनानुपलब्धेः सर्वथाऽप्यस्खलितसाम्यसञ्चारः, यथाभिहितम् - आत्मप्रवृत्तावतिजागरूकः, परप्रवृत्तौ बधिरान्धमूकः । सदा चिदानन्दपदोपयोगी लोकोत्तरं साम्यमुपैति योगी - इति **(अध्यात्मोपनिषदि ४-२)** । तथा **सर्वोपकारकः** - षट्कायदयाप्रवृत्तत्वात्, स्वविद्यमानतादेरपि परार्थकारित्वाच्च, अत एवोक्तम् - विहितानुष्ठान-

परस्य तत्त्वतो योगशुद्धिसचिवस्य । भिक्षाटनादि सर्वं परार्थकरणं यतेर्ज्ञेयम् - इति **(षोडशके १३-५)** ।

सोऽयं भावश्रामण्यशाल्येवावधूत उच्यत इति तन्निरुक्तिप्रभव-लक्षणान्यभिधातुमुपन्यासमाह -

अवधूतलक्षणं वर्णैर्ज्ञातव्यं भगवत्तमैः ।
वेदवर्णार्थतत्त्वज्ञैर्वेदवेदान्तवादिभिः ।।८-५।।

भगवत्तमैः - तत्त्वजिज्ञासात्मकैश्वर्यशालिशेखरैः, **वेदवर्णार्थ-तत्त्वज्ञैः** - सिद्धान्ताक्षरतात्पर्यभावविद्भिः, **वेदवेदान्तवादिभिः** - सिद्धान्तं तत्प्रतिपादितमन्तम् - निश्चयमेव तत्त्वत्वेनोचानैः, **वर्णैः** - अन्तर्गताक्षरैः, **अवधूतलक्षणं** वक्ष्यमाणप्रकारेण **ज्ञातव्यम्** - तत्तल्लक्षणावाप्तिर्यथा स्यात्तथाऽवगन्तव्यम्, तस्या अभावे ज्ञानानुपपत्तेः, स्वजन्यमजनयतस्तत्त्वतोऽसत्त्वात् ।

आद्याक्षरमधिकृत्याह -

आशापाशविनिर्मुक्त, आदिमध्यान्तनिर्मलः ।
आनन्दे वर्तते नित्यमकारं तस्य लक्षणम् ।।८-६।।

आशापाशविनिर्मुक्तः-आशादासस्तु यो जातो, दासस्त्रिभुवनस्य सः । आशादासीकृता येन, तस्य दास्ये जगत्त्रयी - इतिनीतिनिपुणतया नितरां निराशः । तथा**ऽऽदिमध्यान्तनिर्मलः** - सर्वतोऽपि कालुष्य-शून्यान्तःकरणः, आज्ञा तु निर्मलं चित्तं कर्त्तव्यं स्फटिकोपमम् -

(योगसारे १-२१) इतिभगवदाज्ञापरिपालक इत्यर्थः । तथा यो **नित्यम्** - परीषहोपसर्गसङ्घातोपनिपातसमयेऽपि, **आनन्दे** - स्वभावसुधा-सागर-सन्निमज्जनसम्भूतप्रीतिप्रकर्षे, **वर्तते** - भावसामग्र्येण तिष्ठति, **तस्याकारं लक्षणम्,** प्रथममवधूतलिङ्गमकारसञ्ज्ञकमनन्तरव्याख्यातं तेनाधिगतमित्यर्थः । द्वितीयमाह -

वासना वर्जिता येन, वक्तव्यं च निरामयम् ।
वर्तमानेषु वर्तेत, वकारं तस्य लक्षणम् ।।८-७।।

येन - महात्मना, **वासना** - अतत्तदभिमानात्मिका कलुषित-चित्तवृत्तिः, **वर्जिता**-दुर्गतिहेतुतया परिज्ञाय सत्सङ्गादियोगेन प्रत्याख्याता, यथोक्तम्-अवेद्यसंवेद्यपदमान्ध्यं दुर्गतिपातकृत् । सत्स-ङ्गागमयोगेन जेयमेतन्महात्मभिः - इति **(योगदृष्टिसमुच्चये ८६)**।

यस्य **च वक्तव्यम्** - कार्यवशाद् भाषितव्यम्, **निरामयम्** - अणुवीइ निट्ठाभासी निसम्मभासी अतुरियभासी विवेगभासी समियाए संजए भासं भासिज्जा **(आचाराङ्गे २-१-४-१)** इत्यागमावग-मानुभावापास्तदोषम् ।

किञ्च यो **वर्तमानेष्वेव वर्तेत**, भूताद्यध्वानुस्मरणादिकं न कुर्यादित्यर्थः, यथोक्तम् - अनुस्मरति नातीतं नैव काङ्क्षत्यनागतम् - इति **(अध्यात्मसारे १५-४८)** । **तस्य** - वासनावर्जनादिविशिष्टस्य, **वकारं लक्षणम्,** अवाप्तमनेनावधूतापरलिङ्गमित्याशयः । तृतीयमाह-

धूलिधूसरगात्राणि, धूतचित्तो निरामयः ।
धारणाध्याननिर्मुक्तो, धूकारस्तस्य लक्षणम् ।।८-८।।

यस्य तु **धूलिधूसरगात्राणि**, किलिन्नगाए मेहावी, पंकेण व रएण वा । थिंसु वा परियावेण, सायं नो परिदेवए ।। वेएज्ज निज्जरापेही, आरियं धम्ममणुत्तरं । जाव सरीरभेउ त्ति, जल्लं काएण धारए - **(उत्तराध्ययने ८४-८५)** इतिभगवदुपदेशादरतो निष्परिकर्मकलेवर इति हृदयम् ।

किञ्च यो **धूतचित्तः** - परपरिणामविरहतो विकल्पविसररहितः, यथोक्तम् - जलहिम्मि असंखोभे पवणाभावे जह जलतरंगा । परपरिणामाभावे णेव वियप्पा तया हुंति ।। का अरती आणंदे के व त्ति वियप्पणं न जत्थुत्तं । अण्णे तत्थ वियप्पा पुग्गलसंजोगजा कत्तो ? - इति **(धर्मपरीक्षायाम् ९७-९८)** ।

तथा यो **निरामयः** - अपगतप्रायभवरोगः, जीवन्मुक्त इत्यर्थः, तदुक्तम् - क्षीणव्याधिर्यथा लोके व्याधिमुक्त इति स्थितः । भवरोग्येव तु तथा मुक्तस्तन्त्रेषु तत्क्षयात् - इति **(योगदृष्टिसमुच्चये २०६)** ।

तमेव विशेषयति - धारणा**ध्याननिर्मुक्तः** - निरन्तरमुत्तर-दशाव्यवस्थितेश्चित्तनिश्चलभावाद्यधस्तनावस्थातीतः, ध्येयमात्रगोचर-समाधिसमलङ्कृत इत्याशयः, तदाह - ध्यातृध्याने परित्यज्य क्रमाद् ध्येयैकगोचरम् । निर्वातदीपवच्चित्तं समाधिरभिधीयते - इति **(रामगीतायाम् ८-३२)** ।

तस्य - अपरिकर्मितादिलोकोत्तरविभूषाविभूषितस्य, **धूकारो लक्षणम्**, तृतीयमवधूतचिह्नमनेनात्मसात्कृतमित्यभिप्रायः । तुर्यमाह-

तत्त्वचिन्ता धृता येन, चिन्ताचेष्टाविवर्जितः ।
तमोहङ्कारनिर्मुक्तस्तकारस्तस्य लक्षणम् ।।८-९।।

येन योगिना **तत्त्वचिन्ता धृता**, स्वरूपसंवेदनाभिधोत्तमाध्वोरीकृत इति हृदयम्, उक्तञ्च-उत्तमा तत्त्वचिन्तैव, मध्यमं शास्त्रचिन्तनम्। अधमा मन्त्रचिन्ता च, तीर्थभ्रान्त्यधमाधमा - इति (**मैत्रेय्युपनिषदि २-२**) ।

तथा **चिन्ताचेष्टाविवर्जितः** - तत्त्वचिन्तनभगवदाज्ञानुपालनातिरिक्तमनोवाक्कायप्रवृत्तिरहितः, अत एव **तमोऽहङ्कारनिर्मुक्तः** - अज्ञानजन्यदर्पलेशेनाप्यकलङ्कितः, तत्त्वचिन्तादेस्तन्मूलोन्मूलनात्। **तस्य** - चिच्चिन्तामणिमात्रपरिनिष्ठितस्य, **तकारो लक्षणम्**, अन्त्यमवधूताभिज्ञानमङ्गीकृतमनेनेत्याकूतम् ।

उपलक्षणमेतत्, तेनान्यान्यपि तल्लक्षणानि यथायोगमवगन्तव्यानि, यथोक्तम् - अक्षरत्वाद् वरेण्यत्वाद्, धूतसंसारबन्धनात् । तत्त्वमस्यर्थसिद्धत्वाद्, अवधूतोऽभिधीयते ।। यो विलङ्घ्याश्रमान्वर्णानात्मन्येव स्थितः पुमान् । अतिवर्णाश्रमी योग अवधूतः स उच्यते - इति (**अवधूतोपनिषदि १, २**) ।

सर्वोऽप्ययं योगमार्गो भोगमार्गपरिवर्जनमन्तरेणाप्राप्यः, स च स्त्रीप्रधान इति तद्विषयामेव विरक्तिमुत्पादयति, प्रतिबन्धकाभावस्यापि कथञ्चित्सहकारित्वानतिक्रमादिति ।

मनसा कर्मणा वाचा, त्यज्यतां मृगलोचना ।
न ते स्वर्गोऽपवर्गो वा, सानन्दं हृदयं यदि ।।८-११।।

यदि ते **हृदयं** स्त्रियं प्रति **सानन्दम्**, तद्विलासादिविलोकनादिसञ्जातप्रीतिकम्, तदा **न ते स्वर्गोऽपवर्गो वा,** इदृशस्यानिशमबलैकाध्यवसिततया धर्मरत्यसम्भवात्, धर्ममन्तरेण स्वर्गाद्यनवाप्तेश्च, उक्तञ्च - रात्रौ दिवा च सा सा सा, सर्वं सर्वत्र सैव हि । एवं स्त्र्यासक्तचित्तानां क्व धर्मकरणे रतिः ? - इति **(योगसारे ४-१३)** । ननु च मा भूद्धर्मः, भवतां स्वर्गापवर्गौ, को दोष इति चेत् ? हेतुफलभावव्यवस्थाविप्लवप्रसक्तिरिति गृहाण, सा चानिष्टा सर्ववादिनाम्, तद्भावसिद्धिरपि प्रकृते - विशिष्टं देवसौख्यं यत्, शिवसौख्यं च यत् परम् । धर्मकल्पद्रुमस्येदं, फलमाहुर्मनीषिणः - इति **(धर्मबिन्दौ ३९)** ।

यत एवम्, अतो **मनसा कर्मणा वाचा** च **मृगलोचना -** सचित्तादिभेदभिन्ना नारी, **त्यज्यताम् -** इत्थी विप्पजहे अणगारे - **(उत्तराध्ययने ८-१९)** इतिपारमर्षपरिचिन्तनपरिणामात्मकं हानं विधीयताम् । किञ्च -

न जानामि कथं तेन, निर्मिता मृगलोचना ।
विश्वासघातकीं विद्धि, स्वर्गमोक्षसुखार्गलाम् ॥८-१२॥

तेन - विधातृत्वेन परैरभ्युपगतेन नियत्यादिकारणसमुदायेन,

कथं मृगलोचना निर्मिता ? इति **न जानामि**, विश्वविश्वविषय-दारुणक्रूरभावमन्तरेणेदृशनिर्माणमेव न घटाकोटिमाटीकत इत्याकूतम्, अत एवाहुः - सम्पिण्ड्येवाहिदंष्ट्राग्नि - यमजिह्वाविषाङ्कुरान्। जगज्जिघांसुना नार्य्यः, कृता क्रूरेण वेधसा - इति **(योगशास्त्रे ३५३)** । किमासु नाम विरूमित्यत्राह - **विश्वासघातकीम् -** विश्रब्धवञ्चनद्वारेण स्वविषयप्रत्ययप्रतिघातपराम्, अत एव नीतिज्ञाः - मरणान्तः स्त्रीषु विश्वासः - इति **(नीतिवाक्यामृते ३-४५)** । अत एवार्षमपि - मा वीसंभह ताणं महिलाहिययाण कवडभरियाणं। णिण्णेहणिद्दयाणं अलियवयणजंपणरयाणं - इति **(स्त्रीवास्तविकता-प्रकरणे ७)** ।

सुप्रसिद्धश्च स्त्रीकृतविश्वासघातः साकेतराज्ञीप्रभृतिज्ञातेषु, तथा चोक्तम् - साकेतपुराहिवई देवरई रज्जसोक्खपब्भट्ठो । पंगुलहेउं छूढो नईइ रत्ताइ देवीए ।। वीरमईए सूरंगचोरदट्ठोट्ठियाइ वाणियओ। दत्तो नाम पहओ छिण्णो ओट्ठो त्ति आलविए - इति **(आराधना-पताकायाम् ५७५, ५७६)** ।

तथा **स्वर्गमोक्षसुखार्गलाम् -** सुरसिद्धसम्बन्धिसुखसम्प्राप्ति-प्रतिबन्धिकाम्, उक्तञ्च - मूलं दुच्चरियाणं हवइ उ णरयस्स वत्तणी विउला । मोक्खस्स महाविग्घं वज्जेयव्वा सया नारी - इति **(स्त्रीवास्तविकताप्रकरणे १४)** । एवंरूपां स्त्रियं **विद्धि -** श्रुतचक्षुषाऽवगच्छ, विषाऽऽस्वादतस्तत्परीक्षणस्य मरणकारणत्वादिति । किञ्च-

मनःसन्तापजननीं, मोक्षमार्गविरोधिनीम् ।
निष्ठुरां मलिनां नारीं, त्यक्त्वा नित्यं सुखी भव ॥८-१३ ॥

मनःसन्तापजननीम् - शोकादिनिबन्धनतया चित्तानुशयाग्न्यरणिम्, यदार्षम् - सोअसरी दुरिअदरी कवडकुडी महिलिया किलेसकरी । वइरविरोयणअरणी दुक्खखणी सुक्खपडिवक्खा - इति **(इन्द्रियपराजयशतके ३८)** ।

तथा **मोक्षमार्गविरोधिनीम्** - सिद्धिसञ्चरपरमप्रतिपक्षरूपा, न हि तादृगन्यत्किमपि मुमुक्षूणामवरोधकम्, यादृशी नारी, प्रमाणं चात्र पारमर्षम् - मोक्खाभिकंखिस्स वि माणवस्स, संसारभीरुस्स ठियस्स धम्मे । नेयारिसं दुत्तरमत्थि किंचि, जहित्थिओ बालमणोरमाओ - इति **(उत्तराध्ययने ३२-१७)** ।

तथा **निष्ठुराम्** - क्रूराशयाम्, यतः - सुट्ठु वि जियासु सुट्ठु वि पियासु सुट्ठु वि परूढपेम्मासु । महिलासु भुयंगीसु व वीसंभं नाम को कुणइ ? ।। वीसंभनिब्भरं पि हु उवयारपरं परूढपणयं पि । कय विप्पियं पियं झत्ति निंति निहणं हयासाओ - इति **(आराधनापताकायाम् ५६९, ५७०)** ।

तथा **मलिनाम्** - द्रव्यभावाशुचिबीभत्साम्, तत्र प्रथमं द्रव्याशुचिर्यथा - असुइमुत्तमलपवाहरूवयं वंतपित्तवसमज्जफोफसं। मेयमंसबहुहड्डकरंडयं चम्ममित्तपच्छाइयं जुवइअंगयं ।। मंसं इमं मुत्तपुरिसमीसं, सिंघाणखेलाइअनिज्झरंतं । एअं अणिच्चं किमिआण

वासं, पासं नराणं मइबाहिराणं - इति **(इन्द्रियपराजयशतके ५०, ५१)**। अन्यत्रापि-किमिणो व्व वणो किमिकुलसएहिं सइ संकुलं सरीरमिणं । इक्कंपि नत्थि अंगं पूयं सुइयं च जं हुज्जा ।। सव्वुक्कत्तियचम्मं पंडरगत्तं मुयंतवणरसियं । सुट्ठु वि दइयं महिला दट्ठुंपि नरं न रोएइ ।। जइ हुज्ज मच्छियापत्तसरिसियाइ तयाइ नो नद्धं । को नाम कुणिमभरियं सरीरमालद्धुमिच्छिज्ज?।। कण्णेसु कण्णगूहो जायइ अच्छीसु अच्छिदूसीओ । नासागूहो नासाउडेसु वयणे य दंतमलो ।। विट्ठापुण्णो भिण्णो घडो व्व असुइं समंतओ गलइ । पूइंगालो व वणो मुंचइ दुग्गंधगंधवहं।। असुइवणपूइगंधं सेवंता महिलियाइ कुणिमकुडिं । सोआहिमाणिणो जे ते लोए हुंति हसणिज्जा - इति **(आराधनापताकायाम् ६१०-६१४, ६२३)**

अत एवाहुः परेऽपि - दुर्गन्धे चर्मगर्ते व्रणमुखशिखरे मूत्ररेतःप्रवाहे, मांसासृक्कर्दमार्द्रे कृमिकुलकलिते दुर्गमे दुर्निरीक्षे। विष्टाद्वारोपकण्ठे गुदविवरगलद्वायुधूमार्तधूपे कामान्धः कामिनीनां कटितटनिकटे गर्दभत्युत्थमोहात् - इति **(कार्तिकेयानुप्रेक्षावृत्तौ)** । पुरिसे कामरागपडिबद्धे नाणाविहेहिं उवायसयसहस्सेहिं वहबंधण-माणयंति पुरिसाणं नो अन्नो एरिसो अरी अत्थि त्ति नारीओ - **(तन्दूलवैचारिकप्रकीर्णके १५७)** इत्यागमोदितान्वर्था - **नारी** - महिला, तां **त्यक्त्वा नित्यं सुखी भव**, स्त्रीत्याग-संसारत्यागनित्य-सुखाधिगमानां पर्यायाभिधानत्वात्, तदुक्तम् - स्त्रियं त्यक्त्वा जगत्

त्यक्तं, जगत् त्यक्त्वा सुखी भवेत् - इति **(महोपनिषदि ३-४८)** । किञ्च-

कौटिल्यदम्भसंयुक्ता, सत्यशौचविवर्जिता ।
केनापि निर्मिता नारी, बन्धनं सर्वदेहिनाम् ॥८-१४॥

कौटिल्यम् - प्रगुणेऽपि वैगुण्यमसम्पाद्यानुपरममाणः प्रकृतिवक्रभावः, **दम्भः** - मनोवाक्कायविसंवादः, ताभ्यां **संयुक्ता** - प्राणान्तेऽप्यसम्भवद्वियोगतयाऽनुस्यूता, तदुक्तम् - मारेइ जियंतं पि हु मयं पि अणुमरइ काइ भत्तारं । विसहरगइव्व चरियं वंकविवंकं महेलाणं - इति **(स्त्रीवास्तविकताप्रकरणे ८)** । तथा - अण्णं मणेण चिंतेति वाया अन्नं च कम्मणा अन्नं । तम्हा ण सद्दहिं भिक्खू बहुमायाओ इत्थिओ णच्चा - इति **(सूत्रकृताङ्गे १-४-१/२४)** ।

सत्यम् - अवितथाऽऽचरणम्, **शौचम्** - बाह्याभ्यन्तरपावित्र्यम्, ताभ्यां **विवर्जिता** स्वप्नेऽप्यविहितसङ्गमा, उक्तञ्च - अलिएहिं हसियभणिएहिं अलिरुण्णेहिं अलियसवहेहिं । पुरिसस्स चलं चित्तं हरंति कवडाओ महिलाओ - इति **(आराधनापताकायाम् ५७९)**, तथा - यकृच्छकृन्मलश्लेष्ममज्जास्थिपरिपूरिताः । स्नायुस्यूता बहीरम्याः, स्त्रियश्चर्म्मप्रसेविकाः ।। बहिरन्तर्विपर्यासः, स्त्रीशरीरस्य चेद् भवेत् । तस्यैव कामुकः कुर्याद्, गृध्रगोमायुगोपनम् - इति **(योगशास्त्रे ३/१३२-१३३)** ।

सर्वदेहिनां बन्धनम्, तद्धेतुत्वात्, अत एवागमः - णीवारमेवं बुज्झेज्जा - इति **(सूत्रकृताङ्गे १-४-१/३१)** । सेयं **नारी केनापि** वेधस्त्वेनाभिमतेन नरान्पीड़यितुमिव **निर्मिता**, अन्वाह-भेत्तुं शूलमसिं छेत्तुं कर्तितुं क्रकचं दृढम् । नरान् पीडयितुं यन्त्रं वेधसा विहिताः स्त्रियः - इति **(ज्ञानार्णवे १२-४४)** । अतः -

यदि चेदीश्वरे प्रीतिर्यदीच्छसि परं सुखम् ।
यदि संसारवैराग्यं, स्त्रीत्यागं कुरु सत्वरम्॥८-१५॥

यदीत्यादि । चेच्छुद्धात्मस्वरूपाधिगमगोचराकृत्रिमाभिलाषोऽनुपचरितनित्यसौख्यस्पृहा चातुरन्तसंसारकान्तारबम्भ्रमणोपजनितनिर्वेदश्च तदा क्षिप्रमेव विधेहि विलयाविप्रहाणम्, तद्विषयविलम्बे प्रोक्ताभिलाषादेरेव परमार्थतोऽनुपपत्तेरिति हृदयम् ।

पर्यवसितमाह -

जानामि नरकं नारीं, ध्रुवं जानामि बन्धनम् ।
यस्यां जातो रतस्तत्र, पुनस्तत्रैव धावति॥८-१६॥

नारीं नरकं जानामि, तन्निबन्धनत्वात्तस्याः, यथाऽऽहुः - दारा न कारा नरकस्य चित्ते, व्यचिन्ति नित्यं मयकाधमेन - इति **(रत्नाकरपञ्चविंशतिकायाम् २०)** ।

बन्धनमेवैषेत्येतदपि ध्रुवम् - संशयाद्यसंवलितं यथा स्यात्तथा, **जानामि** - आगमालोकेनावलोकयामि, तथा चागमः - अवि याइं

ताओ पासो व ववसिउं जे, पंकु व्व खुप्पिउं जे, मच्चु व्व मरिउं जे, अगणि व्व डहिउं जे, असि व्व छिज्जिउं जे - इति **(तन्दूलवैचारिकप्रकीर्णके १५७)** ।

यस्याम् - स्त्रीजात्याम्, **जातः** - गृहीतजन्मा मनुष्य**स्तत्र**-स्वजन्मस्थान एव **रतः** - मोहविकारातिशयविकृतप्रेक्षतयानुबद्धानुरागः सन् तत्तद्रत्यन्तकाले तद्गोचरकुत्सां भजमानोऽपि **पुनः** मोहोदयात् **तत्रैव धावति**, तमन्तरेण तादृशासमञ्जसासम्भवात्, तदार्षम् - हा असुइसमुप्पन्ना य निग्गया य जेण चेव दारेणं । सत्ता मोहपसत्ता रमंति तत्थेव असुइदारंमि - इति **(तन्दूलवैचारिके ८७)** ।

ननु सौन्दर्यमेव स्त्रियां सर्वानुभवसिद्धमिति किं तन्निन्दनेनेति चेत् ? न, बाह्यदृष्टिमात्रे तत्प्रतिभासनात्, तदाह - बाह्यदृष्टेः सुधासारघटिता भाति सुन्दरी । तत्त्वदृष्टेस्तु सा साक्षाद् विण्मूत्रपिठरोदरी - इति **(ज्ञानसारे १९-४)** । एतदेव साक्षादाचष्टे -

आपातरम्या ललना, वस्तुतोऽतीव भीषणा ।
त्याज्या मुमुक्षुणा नित्यं, नरेण हितकाङ्क्षिणा ॥८-१७॥

नाणाविहेसु जुद्धभंडणसंगामाडवीसु मुहारणगिण्हणसीउण्हदुक्खकिलेसमाइएसु पुरिसे लालंति त्ति ललणाओ - **(तन्दूलवैचारिके १५७)** इत्यागमोपदर्शितान्वर्था - **ललना** - स्त्री, **आपातरम्या** - प्रथममनवगततत्स्वरूपनरप्रतिभासमानसुन्दरभावा, एतदेव व्यतिरेकतो

व्यनक्ति - **वस्तुतोऽतीव भीषणाः**, असङ्ख्यदोषध्वाङ्क्ष-निवासवृक्ष-रूपत्वात्, यथोक्तं प्रकारान्तरतः - यदि मूर्त्ताः प्रजायन्ते, स्त्रीणां दोषाः कथञ्चन । पूरयेयुस्तदा नूनं, निःशेषं भुवनोदरम् - इति **(ज्ञानार्णवे १२-५०)** ।

अतः **मुमुक्षुणे**त्यादि स्पष्टम् । किञ्च -

विष्ठादिनरकं घोरं, भगं च परिनिर्मितम् ।
किमु पश्यसि रे चित्त!, कथं तत्रैव धावसि ।।८-१८।।

विष्ठादिना भृतत्वेन नरकम् - **विष्टादिनरकम्**, आदिना रक्तशोणितादिजुगुप्सितवस्तुग्रहः, तदुपमत्वात्तद्व्यपदेशः, तथा चागमः - मेयवसामंसपडलपोच्चडपूयरुहिरुक्किण्णविलीणचिक्कणरसिया-वावण्णकुहियचिक्खलकद्दमेसु (णरएसु) - इति **(प्रश्नव्याकरणाङ्गे ८)**, एवंविधत्वेन **घोरम्** - भयोत्पादकमुद्वेजकं च, **भगं** - स्त्रीचिह्नम्, **परिनिर्मितम्** - तथाविधनिर्माणनामकर्मादिभिर्विरचितम्, **च**काराद-न्यदप्यङ्गनाङ्गमेवंरूपं भवति, समग्रशरीरस्यैवाशुचिमयत्वादिति ज्ञेयम् । **रे चित्त !** तदेतदेव त्वं **किमु** रम्यतया **पश्यसि ? कथं** च **तत्रैव** सौन्दर्यधिया **धावसि ?** नैवमशुचिबिलानुधावनेन कीटानुकारित्वं तव प्रेक्षावत उचितमिति भावः, उक्तञ्च - किह ताव घरकुडीरी कईसहस्सेहिं अपरितंतेहिं । वन्निज्जइ असुइबिलं जघणंति सकज्जमूढेहिं ।। रागेण न जाणंति वराया कलमलस्स निद्धमणं। ताणं परिणंदंता फुल्लं नीलुप्पलवणं व - इति **(तन्दूलवैचारिके ८८, ८९)** । किञ्च -

भगेन चर्मकुण्डेन, दुर्गन्धेन व्रणेन च ।
खण्डितं हि जगत्सर्वं, सदेवासुरमानुषम् ।।८-१९।।

चर्मकुण्डेन भगेन - चर्मगर्त्तामात्रस्वरूपेण योनिरन्ध्रेण, प्रकारान्तरतस्तत्स्वरूपं स्पष्टयति - **दुर्गन्धेन** - कुथितकुणपपूतिगन्धिना **व्रणेन** - व्रणेनात्यन्तसदृशेन, **सदेवासुरमानुषं सर्वं जगत् खण्डितं हि** - प्रनष्टविवेकमेव विहितम्, न च देवासुराणामशुचिरमणविरहादयुक्तं विशेषणमिति वाच्यम्, कामविह्वलानां तेषां तस्याप्यागमे प्रतिपादनात्, तथा चोक्तम् - इह पूर्वभवसम्बन्धिनीं मनुष्यस्त्रियमन्येन मनुष्येणोपभुक्तामानतदेवः कश्चनाप्यवधिज्ञानत उपलभ्यासन्नमृत्युतया विपरीतस्वभावत्वात् सत्त्वचरितवैचित्र्यात् कर्मगतेरचिन्त्यत्वात् कामवृत्तेर्मलिनत्वाच्च० गाढानुरागादिहागत्य नकुलोपगूहं तां परिष्वज्य तदवाच्यप्रदेशे स्वावाच्यं प्रक्षिप्यातीव मूर्च्छितः स्वायुःक्षयात् कालं कृत्वा यदा तस्या एव गर्भे मनुष्यबीजे मनुष्यत्वेनोत्पद्यते - इति **(प्रज्ञापनायाम् ।।५२१।। वृत्तौ)** ।

एतदेव काममालिन्ये प्रमाणं यत्कुष्ठव्रणाद्यनतिशायिबीभत्साङ्गेऽपि रत्यतिरेकः, अभिहितं च - कुष्ठव्रणमिवाजस्रं वाति स्रवति पूतिकम् । यत् स्त्रीणां जघनद्वारं रतये तद्धि रागिणाम् ।। काकः कृमिकुलाकीर्णे करङ्के कुरुते रतिम् । यथा तथा वराकोऽयं कामी स्त्रीगुह्यमन्थने ।। वक्तुमपि लज्जनीये दुर्गन्धे मूत्रशोणितद्वारे । जघनबिले वनितानां रमते बालो न तत्त्वज्ञः ।। अशुचि-

ष्वङ्गनाङ्गेषु सङ्गताः पश्य रागिणः । जुगुप्सां जनयन्त्येते लोलन्तः कृमयो यथा ।। उत्तानोच्छूनमण्डूक - दारितोदरसन्निभे। चर्मरन्ध्रे मनुष्याणा - मपूर्वो कोऽप्यसद्ग्रहः ।। कुथितकुणपगन्धं योषितां योनिरन्ध्रं, कृमिकुलशतपूर्णं निर्झरत्क्षारवारि । त्यजति मुनिनिकायः क्षीणजन्मप्रबन्धो, भजति मदनवीरः प्रेरितोऽङ्गी वराकः - इति **(ज्ञानार्णवे)** ।

अत आलम्ब्य विवेकं त्याज्य एव मोहः, अन्यथा कृम्य-विशेषापत्तेः, आत्मवञ्चनात्, निन्द्यसाहसप्रसक्तेश्च, तदाह - त्वङ्मांसरुधिरस्नायु - मज्जामेदोऽस्थिसंहतौ । विण्मूत्रपूये रमतां कृमीणां कियदन्तरम् ? ।। स्त्रीणामवाच्यदेशस्य क्लिन्ननाडीव्रणस्य च । अभेदेऽपि मनोभेदाज्जनः प्रायेण वञ्च्यते ।। चर्मखण्डं द्विधा भिन्न - मपानोद्गारधूपितम् । ये रमन्ति नमस्तेभ्यः साहसं किमतः परम् - इति **(नारदपरिव्राजकोपनिषदि ४/२५, २८, २९)** । सत्यप्येवम् -

तत्र मुग्धा रमन्ते च, सदेवासुरमानवाः ।
ते यान्ति नरकं घोरं, सत्यमेव न संशयः।।८-२३।।

तत्रेत्यादि । अधर्ममूलत्वान्मैथुनस्येत्याशयः । यदागमः - मूलमेयमहम्मस्स महादोसमुस्सयं । तम्हा मेहुणसंसग्गं निग्गंथा वज्जयंति णं - इति **(दशवैकालिके ६-१७)** । ननु को नामात्राधर्म इति चेत् ? द्रव्यभावहिंसाप्रकर्ष इति गृहाण । तत्र द्रव्यहिंसा यथा

- इत्थीण जोणिमज्झे गब्भगया चेव हुंति नव लक्ख । इक्को व दो व तिण्णि व गब्भपुहुत्तं च उक्कोसं ।। इत्थीण जोणिमज्झे हवंति बेइंदिया असंखा य । उप्पज्जंति चयंति य समुच्छिमा जे ते असंखा ।। इत्थीसंभोगे समगं तेसिं जीवाण हुंति उद्दवणं । रूयगनलियाजोगप्पओगदिट्ठंतसब्भावा - इति **(सम्बोधप्रकरणे ३/७३, ७४, ७६)** ।

तथा - मेहुणसन्नारूढो नव लक्ख हणेइ सुहुमजीवाणं । तित्थयरेण भणियं सद्दहियव्वं पयत्तेणं ।। असंखया थीनरमेहुणाओ मुच्छंति पंचिंदियमाणुसाओ । नीसेसअंगाण विभत्तिचंगे भणइ जिणो पन्नवणाउवंगे - इति **(सम्बोधसप्ततिकायाम् ६३, ६४)** । यथा च जिनवचनं विश्वविश्वश्रद्धेयं तथा प्रमाणितमस्माभिरन्यत्रेति प्रत्येतव्यमेतदपि भावसारम् । **(दृश्यतां न्यायविशारदम्, 'जैनं जयति शासनम्' च ।)**

ननु मा भूत् कामतो मैथुनप्रवृत्तिः, धर्मतस्तु स्यात्, स्वर्गहेतुत्वात्पुत्रस्य, तथा चोक्तम् - नानपत्यस्य स्वर्गः - इति **(चाणक्यसूत्रे ३८८)** । अन्यत्रापि - पुत्रेण प्राप्यते स्वर्गो जातमात्रेण तु ध्रुवम् - इति **(बृहत्पाराशरस्मृतौ ६-१८९)** - इति चेत् ? न, कषायमान्द्यादिनिबन्धने स्वर्गे पुत्रस्य प्रयोजक-त्वायोगात्, व्रताद्यनुभावादपुत्रस्यापि स्वर्गगतिश्रुतेश्च, यदाह- व्रतोपवासनिरता ब्रह्मचर्ये व्यवस्थिताः । दमदानरता नित्य-मपुत्राऽपि दिवं व्रजेत् - इति । ननु नास्मद्धर्मसत्क एष पन्था इति चेत् ? न, भावत्केऽपि

सिद्धान्ते तदभिधानात्, यथा - अनेकानि सहस्राणि कुमारब्रह्म-चारिणाम् । दिवं गतानि विप्राणा - मकृत्वा कुलसन्ततिम् - इति **(मनुस्मृतौ ५-१५९)** । तथा - न प्रजया, न धनेन, त्यागेनैकेऽमृत-त्वमानशुः - इति **(कैवल्योपनिषदि १-३)** । तथा - ब्रह्मचारी दिवं याति - इति **(शङ्खस्मृतौ ७२)** ।

यदि तु पुत्रस्यैव स्वर्गकारणता स्यात्, तदा गोधादेरपि तद्गामित्वमभ्युपेयम्, तच्चानिष्टमविगानेन, तदुक्तम् - बहुपुत्राकुला गोधा ताम्रचूडस्तथैव च । तेषाञ्च प्रथमं स्वर्गः पश्चाल्लोको गमिष्यति - इति **(पद्मपुराणे)** । बाधकान्तरमप्यत्र-बहुपुत्राद्यु-पेतानामपि रावण-दुर्योधनादीनां नरकगतिश्रवणम् ।

अतो न धर्माभिप्रायतोऽपि मैथुनसङ्गतिः सङ्गतिमङ्गति, ब्रह्मचर्यस्यैव धर्मरूपत्वात्, अत एवोच्यते - एकरात्र्युषितस्यापि या गतिर्ब्रह्मचारिणः । न सा क्रतुसहस्रेण प्राप्तुं शक्या युधिष्ठिर ! - इति **(महाभारते)** ।

तथा भावहिंसातोऽपि मैथुनं नरकनिबन्धनम्, रागाद्यन्तरेणा-सम्भवात्, यदागमः - ण विणा सो राग-दोसेहिं - इति **(निशीथभाष्ये ३६८, बृहत्कल्पभाष्ये ४९४४)** ।

इत्थञ्चैतदेव पर्यवसितम् - योनिरन्ध्रमिदं स्त्रीणां दुर्गतेर्द्वार-मग्रिमम् । तत्त्यजन्ति ध्रुवं धन्या न दीना दैववञ्चिताः - इति। उक्तोपदेशेन स्त्रीविरक्तस्यापि सञ्जायते तथाविधनिमित्तवशात्पुनरपि रागोन्मज्जनम्, अनादिभवाभ्यासस्य दुर्मोक्षत्वात्, अतस्तद्रक्षार्थमाह-

अग्निकुण्डसमा नारी, घृतकुम्भसमो नरः ।
संसर्गेण विलीयेत, तस्मात्तां परिवर्जयेत् ।।८-२४।।

अग्नीत्यादि । अत एवागमः - जतुकुम्भे जहा उवज्जोई, संवासे विदू विसीएज्जा - इति **(सूत्रकृताङ्गे १-४-१/२६)** । यत्किञ्चित्संवासस्यापि स्नेहावहतया विशिष्टरागगोचरसंवासस्य सुतरां तद्धेतुभावात्, तदुक्तम्-संवासाज्जायते स्नेहो जीवितान्तकरेष्वपि । अन्योऽन्यस्य च विश्वासः श्वपचेन शुनो यथा - इति ।

इतश्च स्त्रीसंसर्गस्त्याज्यः, मद्यपानस्थानीयत्वादित्याह -

गौडी माध्वी तथा पैष्टी, विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।
चतुर्थी स्त्री सुरा ज्ञेया, ययेदं मोहितं जगत्।।८-२५।।

गौडी - गुडनिष्पन्ना, **माध्वी** - मधुनिर्वर्तिता, **तथा पैष्टी** - पिष्टनिर्मिता, एवं **त्रिविधा** - प्रकारत्रयोपेता, **सुरा** - मदिरा विज्ञेया - बुद्धिनाशादि - प्रयोजकतया हेयत्वेनाप्तोपदेशतोऽवबोध्या। किं त्रिविधैवेषेत्यत्राह - **चतुर्थी** - तुर्याऽपि, **स्त्री** - मदिरेक्षणालक्षणा, **सुरा** - वारुणी, **ज्ञेया** - सम्मोहादितत्तदसमञ्जसविचेष्टितकरीत्वेनावगन्तव्या, **यया** - वारुणीविशेषरूपया, इदं जगन् मोहितम्, यथोक्तम् - सम्मोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति, निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति । एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां, किं नाम वामनयना न समाचरन्ति - इति **(प्रबोधचन्द्रोदये १-२७)** ।

अथ - न मद्ये न च मैथुने - **(मनुस्मृतौ ५-५६)** इत्युक्तेर्मद्यपानमपि निर्दोषमेवेति का तदुपमयाऽन्यत्र दोषोद्भावनाशङ्केति चेत् ? न, शास्त्रान्तरप्रकरबाधितत्वात्, तथा च तद्वचः - सर्वं मद्यमपेयम् - इति **(आपस्तम्बधर्मसूत्रे)**, को न वा पतति वारुणीप्रियः - इति **(हरिवंशपुराणे ६३-२०)**, मज्जेण णरो अवसो कुणइ कम्माणि णिंदणिज्जाइं । इहलोए परलोए अणुहवइ अणंतयं दुक्खं - इति **(श्रावकाचारे ७०)**, दोषाणां कारणं मद्यं, मद्यं कारणमापदाम् । रोगातुर इवापथ्यं, तस्मान्मद्यं विवर्जयेत् - इति **(योगशास्त्रे ३-१७)**, मद्ये मोहो भयं शोकः० - इत्यादि **(चरकसंहितायाम् २४-५७)**, पानादर्थश्च कामश्च धर्मश्च परिहीयते - इति **(वाल्मीकिरामायणे ३३-४६)** । सन्दिट्ठिका धनजानि कलहप्पवड्ढनो रोगानं आयतनं अकित्तिसंजननी कोपीननिंदसनी पञ्ञाय दुब्बलीकरणी - इति **(दीघनिकाये ३-८-२)** ।

अतस्तत् तदुपमयाबला चेति द्वयमपि परिहर्त्तव्यमेवेत्याह -

मद्यपानं महापापं, नारीसङ्गस्तथैव च ।
तस्माद् द्वयं परित्यज्य, तत्त्वनिष्ठो भवेन्मुनिः ॥८-२६॥

सुगमम् । नवरं **तत्त्वनिष्ठः** - स्वस्वरूपमात्रपर्यवसितप्रेक्षाप्रसरः, एवंविधो **मुनिर्भवेत्**, तदर्थत्वात्सर्वस्यापि मौनभावस्य तदन्तरेण तद्वैफल्यध्रौव्यात् ।

इतश्चोक्तद्वयं त्याज्यम्, स्वान्तस्वास्थ्यसंहारकत्वादित्याह -

चित्ताक्रान्तं धातुबद्धं शरीरं,
नष्टे चित्ते धातवो यान्ति नाशम् ।
तस्माच्चित्तं सर्वतो रक्षणीयं,
स्वस्थे चित्ते बुद्धयः सम्भवन्ति ॥८-२७॥

धातुबद्धम् - रसासृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्रलक्षणधातुसप्तकानुस्यूतम्, **शरीरम्** - औदारिको देहः, **चित्ताक्रान्तम्** - मनःपरिणामानुकारिविकारभाक्त्वेन तदाधिपत्यपात्रम् । यत एवम्, तत**श्चित्ते नष्टे** - मद्यादिनोपघातप्राप्ते सति, **धातवो नाशं यान्ति**, प्रत्यक्षसिद्धमिदम् । **तस्मात्** - अनन्तरोक्तहेतोः, **सर्वतः** - मद्यमहिलाप्रभृत्यशेषोपघातकारणसकाशात्, **चित्तं रक्षणीयम्** - कुलवधूगोपायनादिज्ञातावगमेन परिपालनीयम् । यतः **चित्ते स्वस्थे** सत्येव **बुद्धयः** निर्मलज्ञानस्फूर्त्तयः, **सम्भवन्ति** - स्वयम्भूतयैवाऽऽविर्भवन्ति, प्रतिबन्धकापगमे समर्थस्य स्वतः कार्यसम्पादकत्वात्। उपसंहरति -

दत्तात्रेयावधूतेन, निर्मितानन्दरूपिणा ।
ये पठन्ति च शृण्वन्ति, तेषां नैव पुनर्भवः॥८-२८॥

सुगमम्, नवरं **निर्मिते**त्यत्रावधूतगीतेति गम्यते । न च पठनश्रवणमात्रेण कथम्पुनर्भवाभावो नियम्यत इति वाच्यम्, सद्बोध-

मजनयतोस्तयोरसत्त्वात्, विरतिमजनयतस्तस्याभावात्, अपुनर्भवमनुद्भावयत्या विरतेर्विरहाच्च । यदेवार्थक्रियाकारि तदेव सदित्येवं निश्चयनयाभिप्रायोऽयम् ।

मिथ्यास्तु दुरुक्तं मम । शोधयन्तु बहुश्रुताः ।

इति
करुणासागर-श्रमणभगवन्महावीरस्वामिशासने
श्रीयुगादिदेवकल्पद्रुमसुखच्छायायां श्रीसुरतस्थित-
अठवालाइन्सजैनसङ्घमध्ये
वि.सं. २०६६ दीपावलिपर्वणि
तपागच्छीयाचार्यदेवश्रीमद्विजयप्रेम-भुवनभानु-पद्म-हेमचन्द्रसूरीश्वरशिष्य-
आचार्यविजयकल्याणबोधिसूरिसंवर्णिता
श्रीदत्तात्रेयावधूतकृतावधूतगीताकतिपयश्लोकवृत्तिरूपा
अवधूतोपनिषद्

परिशिष्टम्

अवधूतोपनिषत्

गौणमुख्यावधूतालिहृदयाम्बुजवर्ति यत् ।
तत्त्रैपदं ब्रह्मतत्त्वं स्वमात्रमवशिष्यते ।।१।।

ॐ स ह नाववत्विति शान्तिः ।।

हरिः ॐ ।। अथ ह सांकृतिर्भगवन्तमवधूतं दत्तात्रेयं परिसमेत्य पप्रच्छ भगवन्कोऽवधूतस्तस्य का स्थितिः किं लक्ष्म किं संसरणमिति । तं होवाच भगवो दत्तात्रेयः परमकारुणिकः ।। अक्षरत्वाद्वरेण्यत्वाद्धूतसंसारबन्धनात् । तत्त्वमस्यादिलक्ष्यत्वादवधूत इतीर्यते ।।१।। यो विलङ्घ्याश्रमान्वर्णानात्मन्येव स्थितः सदा । अतिवर्णाश्रमी योगी अवधूतः स कथ्यते ।।२।। तस्य प्रियं शिरः कृत्वा मोदो दक्षिणपक्षकः । प्रमोद उत्तरः पक्ष आनन्दो गोष्पदायते ।।३।। गोपालसदृशं शीर्षे नापि मध्ये न चाप्यधः । ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठेति पुच्छाकारेण कारयेत् ।।४।। एवं चतुष्पथं कृत्वा ते यान्ति परमां गतिम् । न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः ।।५।। स्वैरं स्वैरविहरणं तत्संसरणम् । साम्बरा वा दिगम्बरा वा । न तेषां धर्माधर्मौ न मेध्यामेध्यौ । सदा सांग्रहण्येष्ट्याश्वमेधमन्तर्यागं यजते । स महामखो महायोगः ।

कृत्स्नमेतच्चित्रं कर्म । स्वैरं न विगायेत्तन्महाव्रतम् । न स मूढवल्लिप्यते । यथा रविः सर्वरसान्प्रभुङ्क्ते हुताशनश्चापि हि सर्वभक्षः । तथैव योगी विषयान्भुङ्क्ते न लिप्यते पुण्यपापैश्च शुद्धः ।।६।। आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत्। तद्वत्कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ।।७।। न निरोधो न चोत्पत्तिर्न बद्धो न च साधकः । न मुमुक्षुर्न वै मुक्त इत्येषा परमार्थता ।।८।। ऐहिकामुष्मिकव्रातसिद्ध्यै मुक्तेश्च सिद्धये । बहुकृत्यं पुरा स्यान्मे तत्सर्वमधुना कृतम् ।।९।। तदेव कृतकृत्यत्वं प्रतियोगिपुरःसरम् । (अनुसंदधदेवायमेवं तृप्यति नित्यशः) ।।१०।। दुःखिनोऽज्ञाः संसरन्तु कामं पुत्राद्यपेक्षया। परमानन्दपूर्णोऽहं संसरामि किमिच्छया ।।११।। अनुतिष्ठन्तु कर्माणि परलोकयियासवः । सर्वलोकात्मकः कस्मादनुतिष्ठामि किं कथम् ।।१२।। व्याचक्षतां ते शास्त्राणि वेदानध्यापयन्तु वा। येऽत्राधिकारिणो मे तु नाधिकारोऽक्रियत्वतः ।।१३।। निद्राभिक्षे स्नानशौचे नेच्छामि न करोमि च । द्रष्टारश्चेत्कल्पयन्तु किं मे स्यादन्यकल्पनात् ।।१४।। गुञ्जापुञ्जादि दह्येत नान्यारोपित-वह्निना । नान्यारोपितसंसारधर्मा नैवमहं भजे ।।१५।। शृण्वन्त्वज्ञातत्त्वास्ते जानन्कस्माच्छृणोम्यहम् । मन्यन्तां संशयापन्ना न मन्येऽहमसंशयः ।।१६।। विपर्यस्तो निदिध्यासे किं ध्यानम-विपर्यये । देहात्मत्वविपर्यासं न कदाचिद्भजाम्यहम्

।।१७।। अहं मनुष्य इत्यादिव्यवहारो विनाप्यमुम् । विपर्यासं चिराभ्यस्त-वासनातोऽवकल्पते ।।१८।। आरब्धकर्मणि क्षीणे व्यवहारो निवर्तते। कर्मक्षये त्वसौ नैव शाम्येद् ध्यानसहस्रतः ।।१९।। विरलत्वं व्यवहृतेरिष्टं चेद् ध्यानमस्तु ते । बाधिकर्मव्यवहृतिं पश्यन्ध्यायाम्यहं कुतः ।।२०।। विक्षेपो नास्ति यस्मान्मे न समाधिस्ततो मम । विक्षेपो वा समाधिर्वा मनसः स्याद्विकारिणः। नित्यानुभवरूपस्य को मेऽत्रानुभवः पृथक् ।।२१।। कृतं कृत्यं प्रापणीयं प्राप्तमित्येव नित्यशः । व्यवहारो लौकिको वा शास्त्रीयो वाऽन्यथापि वा । ममाकर्तुरलेपस्य यथारब्धं प्रवर्तताम् ।।२२।। अथवा कृतकृत्येऽपि लोकानुग्रहकाम्यया । शास्त्रीयेणैव मार्गेण वर्तेऽहं मम का क्षतिः ।।२३।। देवार्चनस्नानशौचभिक्षादौ वर्ततां वपुः । तारं जपतु वाक्तद्वत्पठत्वाम्नायमस्तकम् ।।२४।। विष्णुं ध्यायतु धीर्यद्वा ब्रह्मानन्दे विलीयताम् । साक्ष्यहं किंचिदप्यत्र न कुर्वे नापि कारये ।।२५।। कृतकृत्यतया तृप्तः प्राप्तप्राप्यतया पुनः । तृप्यन्नैवं स्वमनसा मन्यतेऽसौ निरन्तरम् ।।२६।। धन्योऽहं धन्योऽहं नित्यं स्वात्मानमञ्जसा वेद्मि । धन्योऽहं धन्योऽहं ब्रह्मानन्दो विभाति मे स्पष्टम् ।।२७।। धन्योऽहं धन्योऽहं दुःखं सांसारिकं न वीक्षेऽद्य । धन्योऽहं धन्योऽहं स्वस्याज्ञानं पलायितं क्वापि ।।२८।। धन्योऽहं धन्योऽहं कर्तव्यं मे न विद्यते किंचित् । धन्योऽहं धन्योऽहं प्राप्तव्यं सर्वमत्र संपन्नम्

।।२९।। धन्योऽहं धन्योऽहं तृप्तेर्मे कोपमा भवेल्लोके । धन्योऽहं धन्योऽहं धन्यो धन्यः पुनःपुनर्धन्यः ।।३०।। अहो पुण्यमहो पुण्यं फलितं फलितं दृढम् । अस्य पुण्यस्य संपत्तेरहो वयमहो वयम् ।।३१।। अहो ज्ञानमहो ज्ञानमहो सुखमहो सुखम् । अहो शास्त्रमहो शास्त्रमहो गुरुरहो गुरुः ।।३२।। इति य इदमधीते सोऽपि कृतकृत्यो भवति । सुरापानात्पूतो भवति । स्वर्णस्तेयात्पूतो भवति। ब्रह्महत्यात्पूतो भवति । कृत्याकृत्यारपूतो भवति । एवं विदित्वा स्वेच्छाचारपरो भूयादोंसत्यमित्युपनिषत् ।।३३।। हरिः ॐ तत्सत् ।।

ॐ स ह नाववत्विति शान्तिः ।।

इत्यवधूतोपनिषत्समाप्ता

શ્રીભુવનભાનુસૂરિ

100

જન્મ શતાબ્દી વર્ષ

યુગો સુધી ઝળહળશે ભુવનભાનુનાં અજવાળાં ☆ જન્મશતાબ્દી વર્ષે ભાવભીની શ્રદ્ધાંજલિ ☆

વૈરાગ્યવારિધિ
તિતિક્ષામૂર્તિ
અધ્યાત્મયોગી
અપ્રમત્તસાધક
નિર્યામણાનિપુણ
ન્યાયવિશારદ
સંઘહિતચિંતક
વર્ધમાન તપોનિધિ
સુવિશાળ ગચ્છાધિપતિ
ગુરુકૃપાપાત્ર
સુવિશુદ્ધસંયમી
પ્રવચનપ્રભાવક
અનેકાંતદેશનાદક્ષ
શ્રેષ્ઠશ્રમણશિલ્પી
શિબિર આદ્યપ્રણેતા
બાળદીક્ષાસંરક્ષક
અપ્રતિમ પ્રભુભક્ત
અદ્ભુત ગુણાનુરાગી
નિર્દોષચર્યાચારી
સર્વતોમુખી પ્રતિભાસ્વામી

૧૯૧૧ — ૨૦૧૧

સમતાસાગર પં. શ્રી પદ્મવિજયજી ગણિવર્ય

સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દી વર્ષે ભાવભીની શ્રદ્ધાંજલિ

સૂરિ પ્રેમના જમણા હાથ સમાન

વિરાટ સમુદાય સંયમ શિલ્પી

પરિષહોમાં ય પરમ સમતા

નિરીહતાનિરધિ

કલિકાળના એક મહાસાધક

શાસ્ત્રસમુદ્રના પારગામી

કેન્સરની યાતનામાં ય માસક્ષમણની સાધના

તિતિક્ષાની એક પરાકાષ્ઠા

अथ प्रशस्तिः

श्रीमते वीरनाथाय, कारुण्यपुण्यपाथसे ।
चरमतीर्थनाथाय, परोपकारिणे नमः ।।१।।

गौतमस्वामिने स्वस्ति, सुधर्मस्वामिने नमः ।
तत्परम्परयाऽऽयात-यतीन्द्रेभ्यो नमो नमः ।।२।।

शुभ्राभ्रशुभ्रसन्तत्या-मेतस्यामभवत् किल ।
विजयानन्दसूरीशः, सुरीशसेव्यतां गतः ।।३।।

ततोऽपि कमलः सूरिः, संयमकमलाकरः ।
उपाध्यायस्तथा वीरो, वीर आन्तरविग्रहे ।।४।।

सर्वागमरहस्यज्ञ-स्ततो दानसूरीश्वरः ।
ततोऽपि प्रेमसूरीशः, सिद्धान्तैकमहोदधिः ।।५।।

भुवनभानुसूरीश-स्ततो न्यायविशारदः ।
पंन्यासोऽस्यानुजः पद्मः, समतारससागरः ।।६।।

विराजते विनेयोऽस्य, मादृशेषु कृपापरः ।
वैराग्यदेशनादक्षः, श्रीहेमचन्द्रसूरिपः ।।७।।

तत्पादपङ्कजालिना, सूरिकल्याणबोधिना ।
सन्दृब्धोऽयं प्रबन्धस्तु, कुर्यात् सर्वस्य मङ्गलम् ।।८।।

સુકૃત અનુમોદના

શ્રી જિનશાસન સુકૃત મુખ્ય આધારસ્તંભ

(૧) શ્રી નયનબાળા બાબુભાઈ જરીવાલા પરિવાર
 હ. લીનાબેન ચંદ્રકુમારભાઈ જરીવાલા - મુંબઈ.

(૨) શ્રી મૂળીબેન અંબાલાલ શાહ પરિવાર
 હ. રમાબેન પુંડરીકભાઈ શાહ, ખંભાત - મુંબઈ.

(૩) શ્રી નયનબાળા બાબુભાઈ જરીવાલા પરિવાર
 હ. શોભનાબેન મનીશભાઈ જરીવાલા - મુંબઈ

(૪) શ્રી સાયરકંવર યાદવસિંહજી કોઠારી પરિવાર
 હ. મીનાબેન વિનયચન્દ કોઠારી

(૫) હસમુખભાઈ કેસરીચંદ ચૂડગર (ઈન્ટાસ), અમદાવાદ

શ્રી જિનશાસન સુકૃત આધારસ્તંભ

(૧) શ્રી કમળાબેન કાંતિલાલ શાહ પરિવાર
 હ. બીનાબેન કીર્તિભાઈ શાહ (ઘાટકોપર-સાંઘાણી)

(૨) જાગૃતિબેન કૌશિકભાઈ બાવીશી
ડાલીની જયકુમાર મહેતા, મ્હેંક, કાંદિવલી, મુંબઈ.

શ્રી શ્રુતોદ્ધાર મુખ્ય આધારસ્તંભ

(૧) શ્રી માટુંગા શ્વે.મૂ. જૈન સંઘ - મુંબઈ

(૨) શ્રી અઠવાલાઈન્સ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ અને
શ્રી ફૂલચંદ કલ્યાણચંદ ઝવેરી ટ્રસ્ટ, સુરત.

(૩) શ્રી ગોવાલિયા ટેન્ક જૈન સંઘ - મુંબઈ

(૪) શ્રી નવજીવન શ્વે.મૂ. જૈન સંઘ - મુંબઈ

શ્રી શ્રુતોદ્ધાર આધારસ્તંભ

(૧) શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિર - પાટણ

(૨) શ્રી મનફરા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ - મનફરા
(પ્રેરક : પ.પૂ.આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયકલાપ્રભસૂરીશ્વરજી મહારાજા)

(૩) શ્રી નડિયાદ શ્વે.મૂ. જૈન સંઘ - નડિયાદ

(૪) શ્રી કે.પી. સંઘવી ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ સંચાલિત
શ્રી પાવાપુરી તીર્થધામ-જીવમૈત્રીધામ

(૫) શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ શ્વે. મૂ. તપાગચ્છ જૈન સંઘ,
શ્રી જયાલક્ષ્મી આરાધના ભવન, ઘાટકોપર (ઈસ્ટ), મુંબઈ

(૬) શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, સાયન (શિવ), મુંબઈ
(૭) શ્રી બાબુભાઈ સી. જરીવાલા ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ,
હ. શ્રી આદિનાથ જૈન સંઘ, નિઝામપુરા, વડોદરા.
(૮) શ્રી રિદ્ધિ સિદ્ધિ વર્ધમાન હાઈટ્સ શ્વે. મૂ. જૈન સંઘ,
ભાયખલા, મુંબઈ. (પ્રેરક : પ.પૂ.મુ. શ્રી જિનપ્રેમવિજયજી મ.)
(૯) શ્રી આદિનાથ સોસાયટી જૈન ટેમ્પલ ટ્રસ્ટ, પૂના,
(પ્રેરક : પૂ.પં. શ્રી અપરાજિતવિજયજી ગણિવર્ય)
(૧૦) શ્રી મુલુંડ શ્વે.મૂ. તપાગચ્છ સમાજ, મુંબઈ
(પ્રેરકઃ પૂ.પં.શ્રી હિરણ્યબોધિવિ. ગણિ, પૂ.મુ. શ્રી હેમદર્શનવિ.મ.)
(૧૧) શ્રી વિક્રોલી સંભવનાથ જૈન શ્વે.મૂ.પૂ. સંઘ, વિક્રોલી (ઈ), મુંબઈ
(પ્રેરકઃ પૂ.મુ. શ્રી યશકલ્યાણવિ. મ., મુ. શ્રી તીર્થપ્રેમવિ. મ.)
(૧૨) શ્રી વિશ્વનંદીકર જૈન સંઘ, ભગવાનનગરનો ટેકરો, અમદાવાદ.
(પ્રેરક : પૂ.આ. શ્રી જગચ્ચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.)
(૧૩) શ્રી આદીશ્વરજી મહારાજ મંદિર ટ્રસ્ટ, શ્રી દશા ઓસવાળ સિરોહીયા,
સાથ ગોટીવાળા, ધડા, પૂના. (પ્રેરક : પૂ.મુ. શ્રી અભયરત્નવિ. મ.)
(૧૪) શ્રી ગોડીજી ટેમ્પલ ટ્રસ્ટ, પૂના
(પ્રેરક : પૂ.આ. શ્રી કલ્યાણબોધિસૂરીશ્વરજી મ.સા.)
(૧૫) આ. શ્રી હેમપ્રભસૂરિજીની આચાર્ય પદવી પ્રસંગે
કસ્તુરધામ પાલીતાણા. (પ્રેરક : પૂ.પં. શ્રી વજ્રસેનવિજયજી મ.સા.)

શ્રી શાસન સુકૃત રજતસ્તંભ

(૧) શેઠ શ્રી કસ્તૂરભાઈ લાલભાઈ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ,
નવરંગપુરા, અમદાવાદ. (હ. શ્રી શ્રેણીકભાઈ કસ્તૂરભાઈ)

શ્રુતસમુદ્ધારક

૧) ભાણબાઈ નાનજી ગડા, મુંબઈ. (પ. પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજયભુવનભાનુસૂરિ મ. સા.ના ઉપદેશથી)
૨) શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી, અમદાવાદ.
૩) શ્રી શાંતિનગર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ.
(પ. પૂ. તપસમ્રાટ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજયહિમાંશુસૂરિ મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
૪) શ્રી શ્રીપાળનગર જૈન ઉપાશ્રય ટ્રસ્ટ, વાલકેશ્વર, મુંબઈ.
(પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય રામચંદ્રસૂરિ મ.સા.ની દિવ્યકૃપા તથા પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય મિત્રાનંદસૂ. મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
૫) શ્રી લાવણ્ય સોસાયટી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ. (પ. પૂ. પંન્યાસજી શ્રી કુલચંદ્રવિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)
૬) નયનબાલા બાબુભાઈ સી. જરીવાલા હા. ચંદ્રકુમાર, મનીષ, કલ્પનેશ (પ. પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
૭) કેશરબેન રતનચંદ કોઠારી હા. લલિતભાઈ (પ. પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજાની પ્રેરણાથી)
૮) શ્રી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપગચ્છીય જૈન પૌષધશાલા ટ્રસ્ટ, દાદર, મુંબઈ.

૯) શ્રી મુલુંડ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, મુલુંડ, મુંબઈ. (પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીહેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૧૦) શ્રી સાંતાક્રુઝ શ્વેતાં. મૂર્તિ તપાગચ્છ સંઘ, સાંતાક્રુઝ, મુંબઈ. (પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૧૧) શ્રીદેવકરણ મૂલજીભાઈ જૈન દેરાસર પેઢી, મલાડ (વેસ્ટ), મુંબઈ. (પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી સંયમબોધિવિ. મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૧૨) સંઘવી અંબાલાલ રતનચંદ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ, ખંભાત.
(પૂજ્ય સાધ્વી શ્રી વસંતપ્રભાશ્રીજી મ., પૂજ્ય સાધ્વી શ્રી સ્વયંપ્રભાશ્રીજી મ. તથા પૂ. સા. શ્રી દિવ્યયશાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી મૂળીબેનની આરાધનાની અનુમોદનાર્થે)

૧૩) બાબુ અમીચંદ પન્નાલાલ આદીશ્વર જૈન ટેમ્પલ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, વાલકેશ્વર, મુંબઈ-૬.
(પૂ. મુનિરાજશ્રી અક્ષયબોધિવિજયજી મ.સા., પૂ. મુનિરાજશ્રી મહાબોધિવિજયજી મ.સા. તથા પૂ. મુનિરાજશ્રી હિરણ્યબોધિ વિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)

૧૪) શ્રી શ્રેયસ્કર અંધેરી ગુજરાતી જૈન સંઘ, મુંબઈ. (પૂ. મુનિરાજશ્રી હેમદર્શન વિ.મ. તથા પૂ. મુનિરાજશ્રી રમ્યઘોષ વિ.મ.ની પ્રેરણાથી)

૧૫) શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, મંગલ પારેખનો ખાંચો, શાહપુર, અમદાવાદ. (પ. પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીરૂચકચંદ્રસૂરિ મ.ની પ્રેરણાથી)

૧૬) શ્રી પાર્શ્વનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સાંઘાણી એસ્ટેટ, ઘાટકોપર (વેસ્ટ), મુંબઈ. (પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૧૭) શ્રી નવજીવન સોસાયટી જૈન સંઘ, બોમ્બે સેન્ટ્રલ, મુંબઈ. (પૂ. મુનિરાજશ્રી અક્ષયબોધિ વિ. મ.ની પ્રેરણાથી)

૧૮) શ્રી કલ્યાણજી સૌભાગચંદજી જૈન પેઢી, પિંડવાડા. (સિદ્ધાંતમહોદધિ સ્વ. આ. શ્રીમદ્વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના સંયમની અનુમોદનાર્થે)

૧૯) શ્રી ઘાટકોપર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, ઘાટકોપર (વેસ્ટ), મુંબઈ. (વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પૂ. આ. શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૨૦) શ્રી આંબાવાડી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ. (પૂ. મુનિરાજ શ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી મ.ની પ્રેરણાથી)

૨૧) શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, વાસણા, અમદાવાદ.
(પૂ. આચાર્યશ્રી નરરત્નસૂરિ મ.ના સંયમજીવનની અનુમોદનાર્થે પૂજ્ય તપસ્વીરત્ન આચાર્ય શ્રી હિમાંશુસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૨૨) શ્રી પ્રેમવર્ધક આરાધક સમિતિ, ધરણિધર દેરાસર, પાલડી, અમદાવાદ. (પૂ. ગણિવર્ય શ્રીઅક્ષયબોધિવિજયજી મ.ની પ્રેરણાથી)

૨૩) શ્રી મહાવીર જૈન શ્વેતા. મૂર્તિપૂજક સંઘ, પાલડી, અમદાવાદ. શેઠ કેશવલાલ મૂળચંદ જૈન ઉપાશ્રય. (પ. પૂ. આચાર્યશ્રી રાજેન્દ્રસૂરિ મહારાજ સા.ની પ્રેરણાથી)

૨૪) શ્રી માટુંગા જૈન શ્વેતાં. મૂર્તિપૂજક તપગચ્છ સંઘ એન્ડ ચેરિટીઝ, માટુંગા, મુંબઈ.

૨૫) શ્રી જીવિત મહાવીરસ્વામી જૈન સંઘ, નાંદિયા. (રાજસ્થાન)
(પૂ. ગણિવર્ય શ્રી અક્ષયબોધિવિ. મ.સા. તથા મુનિરાજશ્રી મહાબોધિવિ. મ.સા.ની પ્રેરણાથી)

૨૬) શ્રી વિશા ઓશવાલ તપાગચ્છ જૈન સંઘ, ખંભાત. (વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પ. પૂ. આચાર્યદેવશ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૨૭) શ્રી વિમલ સોસાયટી આરાધક જૈન સંઘ, બાણગંગા, વાલકેશ્વર મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૭.

૨૮) શ્રી પાલિતાણા ચાતુર્માસ આરાધના સમિતિ. (પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજયહેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના સં. ૨૦૫૩ના પાલિતાણા મધ્યે ચાતુર્માસ પ્રસંગે જ્ઞાનનિધિમાંથી)

૨૯) શ્રીસીમંધરજિન આરાધક ટ્રસ્ટ, એમરલ્ડ એપાર્ટમેન્ટ, અંધેરી (ઈ), મુંબઈ. (મુનિરાજશ્રી નેત્રાનંદવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૩૦) શ્રી ધર્મનાથ પોપટલાલ હેમચંદ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, જૈનનગર, અમદાવાદ. (પ.પૂ. મુનિરાજશ્રી સંયમબોધિવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)

૩૧) શ્રીકૃષ્ણનગર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, સૈજપુર, અમદાવાદ. (પ.પૂ.આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજયહેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના કૃષ્ણનગર મધ્યે સંવત ૨૦૫૨ના ચાતુર્માસ નિમિત્તે પ. પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૩૨) શ્રી બાબુભાઈ સી. જરીવાલા ટ્રસ્ટ, નિઝામપુરા, વડોદરા-૨. (પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૩૩) શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથજી ટેમ્પલ ટ્રસ્ટ, પુના. (પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મ.સા. તથા પૂ. મુનિરાજશ્રી મહાબોધિવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)

૩૪) શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ જૈન શ્વેતાંબર મંદિર ટ્રસ્ટ, ભવાની પેઠ, પુના. (પૂ. મુનિરાજ શ્રી અનંતબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૩૫) શ્રી રાંદેર રોડ જૈન સંઘ, સુરત. (પૂ.પં. શ્રી અક્ષયબોધિ વિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૩૬) શ્રી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ દાદર જૈન પૌષધશાલા ટ્રસ્ટ, આરાધના ભુવન, દાદર, મુંબઈ. (મુનિરાજશ્રી અપરાજિતવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૩૭) શ્રી જવાહરનગર જૈન શ્વેતા. મૂર્તિ. સંઘ, ગોરેગાવ, મુંબઈ. (પૂ. આ. શ્રી રાજેન્દ્રસૂરિ મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૩૮) શ્રી કન્યાશાળા જૈન ઉપાશ્રય, ખંભાત. (પ.પૂ. સા. શ્રી રંજનશ્રીજી મ. સા., પૂ. પ્ર. સા. શ્રી ઈંદ્રશ્રીજી મ. સા.ના સંયમજીવનની અનુમોદનાર્થે પ. પૂ. સા. શ્રી વિનયપ્રભાશ્રીજી મ. સા., પ. પૂ. સા.શ્રી વસંતપ્રભાશ્રીજી મ. સા. તથા પ.પૂ. સાધ્વીજી શ્રી સ્વયંપ્રભાશ્રીજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૩૯) શ્રી માટુંગા જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘ એન્ડ ચેરીટીઝ, માટુંગા, મુંબઈ. (પ. પૂ. પંન્યાસપ્રવર શ્રી જયસુંદરવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૪૦) શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, ૯૦ ફુટ રોડ, ઘાટકોપર (ઈસ્ટ) (પૂ. પં. શ્રી વરબોધિવિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)

૪૧) શ્રી આદિનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, નવસારી.
(પ.પૂ.આ. શ્રી ગુણરત્નસૂરિ મ.ના શિષ્ય પૂ. પંન્યાસજી શ્રી પુણ્યરત્નવિજયજી ગણિવર્ય તથા પૂ.પં. યશોરત્નવિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)

૪૨) શ્રી કોઈમ્બતુર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, કોઈમ્બતુર.

૪૩) શ્રી પંકજ સોસાયટી જૈન સંઘ ટ્રસ્ટ, પાલડી, અમદાવાદ. (પ. પૂ. આ. શ્રી ભુવનભાનુસૂરિ મ. સા.ની ગુરુમૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે થયેલ આચાર્ય-પંન્યાસ-ગણિ પદારોહણ, દીક્ષા વગેરે નિમિત્તે થયેલ જ્ઞાનનિધિમાંથી.)

૪૪) શ્રી મહાવીરસ્વામી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક દેરાસર, પાવાપુરી, ખેતવાડી, મુંબઈ. (પૂ. મુનિરાજશ્રી રાજપાલવિજયજી મ.સા. તથા પૂ.પં. શ્રી અક્ષયબોધિવિ. મ.સા.ની પ્રેરણાથી)

૪૫) જગદ્‌ગુરુ શ્રી હીરસૂરીશ્વરજી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ ટ્રસ્ટ, મલાડ (પૂર્વ), મુંબઈ.

૪૬) શ્રી પાર્શ્વનાથ શ્વેતાં. મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સાંઘાણી એસ્ટેટ, ઘાટકોપર (વેસ્ટ), મુંબઈ. (પ. પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની સંઘમાં થયેલ ગણિ પદવીની અનુમોદનાર્થે)

૪૭) શ્રી ધર્મનાથ પોપટલાલ હેમચંદ જૈન શ્વેતાં. મૂર્તિપૂજક સંઘ, જૈનનગર, અમદાવાદ. (પૂ. મુનિરાજશ્રી સત્યસુંદર વિ. મ.સા.ની પ્રેરણાથી)

૪૮) રતનબેન વેલજી ગાલા પરિવાર, મુલુંડ, મુંબઈ. (પ્રેરક-પૂ. મુનિરાજશ્રી રત્નબોધિવિજયજી મ. સા.)

૪૯) શ્રી મરીન ડ્રાઈવ જૈન આરાધક ટ્રસ્ટ, મુંબઈ.

૫૦) શ્રી સહસ્રફણા પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર ઉપાશ્રય ટ્રસ્ટ, બાબુલનાથ, મુંબઈ (પ્રેરક-મુનિરાજ શ્રી સત્ત્વભૂષણવિજયજી મ.)

૫૧) શ્રી ગોવાલીયા ટેંક જૈન સંઘ મુંબઈ. (પ્રેરક : પૂ. ગણિવર્યશ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી મ.સા.)

૫૨) શ્રી વિમલનાથ જૈન દેરાસર આરાધક સંઘ, બાણગંગા, મુંબઈ.

૫૩) શ્રી વાડિલાલ સારાભાઈ દેરાસર ટ્રસ્ટ પ્રાર્થના સમાજ, મુંબઈ (પ્રેરક : મુનિરાજશ્રી રાજપાલવિજયજી તથા પંન્યાસ શ્રીઅક્ષયબોધિવિજયજી ગણિવર.)

૫૪) શ્રી પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, લુહારચાલ જૈન સંઘ. (પ્રેરકઃ પૂ. ગણિવર્ય શ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી મ.સા.)

૫૫) શ્રી ધર્મશાંતિ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, કાંદિવલી (ઈસ્ટ), મુંબઈ. (પ્રેરક-મુનિરાજશ્રી રાજપાલવિજયજી તથા પં.શ્રી અક્ષયબોધિવિજયજી ગણિવર)

૫૬) સા. શ્રી સૂર્યયશાશ્રીજી તથા સા. શ્રી સુશીલયશાશ્રીના પાર્લા (ઈ) કૃષ્ણકુંજમાં થયેલ ચોમાસાની આવકમાંથી.

૫૭) શ્રી પ્રેમવર્ધક દેવાસ શ્વે. મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, દેવાસ, અમદાવાદ (પ્રેરક-પૂ.આ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મ.સા. તથા પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ.)

૫૮) શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈન સંઘ, સમારોડ, વડોદરા (પ્રેરક-પંન્યાસપ્રવર શ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી ગણિવર્ય)

૫૯) શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી જૈન દેરાસર ટ્રસ્ટ-કોલ્હાપુર (પ્રેરક-પૂ.મુનિરાજશ્રી પ્રેમસુંદરવિજયજી મ.)

૬૦) શ્રી ધર્મનાથ પો. હે. જૈનનગર શ્વે. મૂ. પૂ. સંઘ, અમદાવાદ (પ્રેરક - પ. પૂ. પંન્યાસપ્રવર શ્રી પુણ્યરત્નવિજયજી ગણિ)

૬૧) શ્રી દિપક જયોતિ જૈન સંઘ, કાલાચોકી, પરેલ, મુંબઈ (પ્રેરક - પૂ.પં. શ્રી ભુવનસુંદરવિજયજી ગણિવર્ય તથા પૂ.પં. શ્રી ગુણસુંદરવિજયજી ગણિવર્ય)

૬૨) શ્રી પદ્મમણિ જૈન શ્વેતાંબર તીર્થ પેઢી - પાબલ, પુના (પ. પૂ. પંન્યાસજી શ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી ગણિની વર્ધમાન તપની સો ઓળીની અનુમોદનાર્થે પ. પૂ. પંન્યાસ શ્રીવિશ્વકલ્યાણવિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)

૬૩) ૐકારસૂરીશ્વરજી આરાધના ભુવન - સુરત (પ્રેરક- આ. ગુણરત્નસૂરિ મ. ના શિષ્ય મુનિરાજશ્રી જિનેશરત્નવિજયજી મ.)

૬૪) શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, નાયડુ કોલોની, ઘાટકોપર(ઈસ્ટ), મુંબઈ.

૬૫) શ્રી આદીશ્વર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, ગોરેગાવ-મુંબઈ.

૬૬) શ્રી આદીશ્વર શ્વેતાંબર ટ્રસ્ટ, સાલેમ(પ્રેરક-પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આ.શ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી મ.સા.)

૬૭) શ્રી ગોવાલિયા ટેંક જૈન સંઘ, મુંબઈ.

૬૮) શ્રી વિલેપાર્લા શ્વે. મૂ.પૂ. જૈન સંઘ એન્ડ ચેરીટીઝ, વિલેપાર્લા (પૂર્વ), મુંબઈ.

૬૯) શ્રી નેનસી કોલોની જૈન શ્વે. મૂ. પૂ. સંઘ, બોરીવલી (વેસ્ટ), મુંબઈ.

૭૦) માતુશ્રી રતનબેન નરસી મોનજી સાવલા પરિવાર. (પૂ. પં. શ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજીના શિષ્ય મુનિરાજશ્રી ભક્તિવર્ધનવિજયજી મ. સા. તથા પૂ. સાધ્વીજી શ્રી જયશીલાશ્રીજી મ. ના સંસારી સુપુત્ર રાજનની પુણ્યસ્મૃતિ નિમિત્તે હ. : સુપુત્રો નવીનભાઈ, ચુનીલાલ, દિલીપ, હિતેશ.

૭૧) શ્રી સીમંધર જિન આરાધક ટ્રસ્ટ, એમરલ્ડ એપાર્ટમેન્ટ, અંધેરી (ઇ.) મુંબઈ (પ. પૂ. પંન્યાસપ્રવર શ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

૭૨) શ્રી ધર્મવર્ધક શ્વે. મૂ. પૂ. જૈન સંઘ, કાર્ટર રોડ નં. ૧, બોરીવલી (પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંત શ્રી વિજયહેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા. તથા પંન્યાસપ્રવર શ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)

૭૩) શ્રી ઉમરા જૈન સંઘની શ્રાવિકાઓ (જ્ઞાનનિધિમાંથી) (પ્રેરક : પ.પૂ. મુનિરાજ શ્રી જિનેશરત્નવિજયજી મ.સા.)

૭૪) શ્રી કેશરિયા આદિનાથ જૈન સંઘ, ઝાડોલી, રાજ. (પ્રેરક : પ.પૂ. મુ. શ્રી મેરૂચંદ્ર વિ. મ. તથા પં. શ્રી હિરણ્યબોધિ વિ. ગ.)

૭૫) શ્રી ધર્મશાંતિ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, કાંદીવલી, મુંબઈ (પ્રેરક : પ.પૂ. મુનિરાજ શ્રી હેમદર્શનવિ. મ.)

૭૬) શ્રી જૈન શ્વે. મૂ. સુધારાખાતા પેઢી, મહેસાણા.

૭૭) શ્રી વિક્રોલી સંભવનાથ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, વિક્રોલી (ઈ), મુંબઈની આરાધક બહેનો તરફથી (જ્ઞાનનિધિમાંથી)

૭૮) શ્રી કે.પી. સંઘવી ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, સુરત, મુંબઈ. (પ્રેરક - પ.પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભ. શ્રીમદ્વિજય હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા. તથા પંન્યાસપ્રવર શ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી ગણિવર્ય)

૭૯) શાહ જેસિંગલાલ મોહનલાલ આસેડાવાલાના સ્મરણાર્થે હ. પ્રકાશચંદ્ર જે. શાહ (આફ્રિકાવાળા) (પ્રેરક : પં. કલ્યાણબોધિ વિ. ગણિવર)

૮૦) શેઠ કનૈયાલાલ ભેરમલજી ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, ચંદનબાળા, વાલકેશ્વર, મુંબઈ.

૮૧) શ્રી નવા ડીસા શ્વે.મૂ.પૂ. જૈન સંઘ (બનાસકાંઠા)

૮૨) શ્રી પાલનપુર જૈન મિત્ર મંડળ સંઘ, બનાસકાંઠા (પ્રેરક - પૂ. પંન્યાસપ્રવર કલ્યાણબોધિ વિજયજી ગણિવર્ય.)

૮૩) શ્રી ઉંઝા જૈન મહાજન (પ્રેરક - પૂ. પંન્યાસપ્રવર શ્રી અપરાજિતવિજયજી ગણિવર્ય તથા પૂ. મુનિરાજ શ્રી હેમદર્શનવિ. મ.)

૮૪) શ્રી સીમંધર જૈન દેરાસર, એમરલ્ડ એપાર્ટમેન્ટ, અંધેરી (પૂર્વ), મુંબઈ. (પ્રેરક - પૂ.સા. શ્રી સ્વયંપ્રભાશ્રીજીના શિષ્યા પૂ.સા. શ્રી તત્ત્વપ્રજ્ઞાશ્રીજી આદિ)

૮૫) શ્રી બાપુનગર શ્વે. મૂ. જૈન સંઘ, અમદાવાદ.

૮૬) શ્રી શેફાલી જૈન સંઘ, અમદાવાદ.

૮૭) શાન્તાબેન મણિલાલ ઘેલાભાઈ પરીખ ઉપાશ્રય, સાબરમતી, અમદાવાદ. (પ્રેરક- સા. શ્રી સુવર્ણપ્રભાશ્રીજી મ. તથા સા.શ્રી રત્નત્રયાશ્રીજી મ.)

૮૮) શ્રી આડેસર વિશા શ્રીમાળી જૈન દેરાવાસી સંઘ (પ્રેરક - આ. શ્રી કલાપ્રભસૂરીશ્વરજી મ.સા.)

૮૯) શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાલા એવં શ્રી શ્રેયસ્કર મંડલ, મહેસાણા.

૯૦) શ્રી તપાગચ્છ સાગરગચ્છ આણંદજી કલ્યાણજી પેઢી, વિરમગામ (પ્રેરક : આ. શ્રી કલ્યાણબોધિસૂરીશ્વરજી મ.)

૯૧) શ્રી મહાવીર શ્વે. મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, વિજયનગર, નારણપુરા, અમદાવાદ

૯૨) શ્રી સીમંધરસ્વામિ જૈન સંઘ, અંધેરી (પૂર્વ) (પ્રેરક : સા. શ્રી સ્વયંપ્રભાશ્રીજી મ.)

૯૩) શ્રી ચકાલા શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ (પ્રેરક : આ. શ્રી કલ્યાણબોધિસૂરીશ્વરજી મ.)

૯૪) શ્રી અઠવાલાઈન્સ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ તથા શ્રી ફૂલચન્દ કલ્યાણચંદ ઝવેરી ટ્રસ્ટ, સુરત

૯૫) શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘ - સંસ્થાન, બ્યાવર (રાજસ્થાન) (પ્રેરક : આ. શ્રી પુણ્યરત્નસૂરીશ્વરજી મ.સા.)

૯૬) પાલનપુરનિવાસી મંજૂલાબેન રસિકલાલ શેઠ (હાલ મુંબઈ), (પ્રેરક : આ. શ્રી કલ્યાણબોધિસૂરીશ્વરજી મ.)

૯૭) શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ શ્વે.મૂ.જૈન સંઘ, પદ્માવતી એપાર્ટમેન્ટ, નાલાસોપારા (ઈ), (પ્રેરક- પ.પૂ.આ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.)

૯૮) શ્રી ઋષભ પ્રકાશભાઈ ગાલા, સંઘાણી એસ્ટેટ, ઘાટકોપર (વે.), (પ્રેરક : પ.પૂ.આ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.)

૯૯) શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ આરાધક ટ્રસ્ટ, પુખરાજ રાયચંદ આરાધના ભવન, સાબરમતી (પ.પૂ. વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ આ.દે. શ્રીમદ્વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના ઉપકારોની સ્મૃતિમાં)

૧૦૦) શ્રી કુંદનપુર જૈન સંઘ, કુંદનપુર - રાજસ્થાન, હ. શ્રી શાંતિલાલજી મુથા.

શ્રી ભુવનભાનુસૂરિ જન્મશતાબ્દીએ નવલું નજરાણું

જ્ઞાનામૃતં ભોજનમ્...

પરિવેષક

પ.પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આ. **હેમચન્દ્રસૂરીશ્વર** શિષ્ય

આ. **કલ્યાણબોધિસૂરીશ્વરજી** મ.સા.

૧. **સિદ્ધાન્તમહોદધિ મહાકાવ્યમ્** - સાનુવાદ.

૨. **ભુવનભાનવીયમ્ મહાકાવ્યમ્** - સાનુવાદ, સવાર્તિક.

૩. **સમતાસાગર મહાકાવ્યમ્** - સાનુવાદ.

૪. **પરમપ્રતિષ્ઠા કાવ્યમ્** - સાનુવાદ, કલાત્મક આલ્બમસાથે.

૫. **જીરાવલીયમ્ કાવ્યમ્** - સાનુવાદ.

૬. **પ્રેમમંદિરમ્** - કલ્યાણમંદિર પાદપૂર્તિ સ્તોત્ર-સાનુવાદ, સવાર્તિક.

૭. **છંદોલંકારનિરૂપણમ્** - કવિ બનવાનો શોર્ટકટ-પોકેટ ડાયરી.

૮. **તત્ત્વોપનિષદ્** -
૯. **વાદોપનિષદ્** -
૧૦. **વેદોપનિષદ્** -
૧૧. **શિક્ષોપનિષદ્** -
} શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિકૃત ષષ્ઠી, અષ્ટમી, નવમી, અષ્ટાદશી **દ્વાત્રિંશિકા** પર સંસ્કૃત વૃત્તિ - સાનુવાદ.

૧૨. **સ્તવોપનિષદ્** - શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિ તથા કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય કૃત અદ્ભુત સ્તુતિઓના રહસ્ય -સાનુવાદ.

૧૩. **સત્ત્વોપનિષદ્** - **યોગસાર** ચતુર્થપ્રકાશવૃત્તિ - સાનુવાદ. (માત્ર સંયમી ભગવંતો માટે)

૧૪. **દેવધર્મોપનિષદ્** - મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી કૃત **દેવધર્મપરીક્ષા** ગ્રંથની ગુર્જર ટીકા.

૧૫. **પરમોપનિષદ્** - મહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયજી આદિ કૃત પાંચ પરમકૃતિઓ પર ગુર્જરવૃત્તિ,

१६. **આર્ષોપનિષદ્-१** } શ્રી પ્રત્યેકબુદ્ધપ્રણીત **ઋષિભાષિત**
१७. **આર્ષોપનિષદ્-२** } **(ઈસિભાસિયાઈ) આગમસૂત્ર** પર સંસ્કૃત ટીકા.

१८. **વૈરાગ્યોપનિષદ્** - શ્રી હરિહરોપાધ્યાયકૃત **ભર્તૃહરિનિર્વેદ** નાટક-ભાવાનુવાદ.

१९. **સૂક્તોપનિષદ્** - પરદર્શનીય અદ્ભુત સૂક્તોનો સમુચ્ચય તથા રહસ્યાનુવાદ.

२०. **કર્મોપનિષદ્** - સિદ્ધાન્તમહોદધિ શ્રી પ્રેમસૂરીશ્વરજી કૃત **કર્મસિદ્ધિ** ગ્રંથ પર ભાવાનુવાદ.

२१. **વિશેષોપનિષદ્** - શ્રી સમયસુંદર ઉપાધ્યાયજી કૃત વિશેષ-શતક ગ્રંથ પર ગુર્જર ભાવાનુવાદ.

२२. **હિંસોપનિષદ્** - શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત સ્વોપજ્ઞ અવચૂરિ અલંકૃત **હિંસાષ્ટક** ગ્રંથ પર ગુર્જર ટીકા.

२३. **અહિંસોપનિષદ્** - અજ્ઞાતકર્તૃક (પ્રવાદતઃ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજા કૃત) **નાનાચિત્તપ્રકરણ** પર સંસ્કૃત ટીકા-સાનુવાદ.

२४. **ધર્મોપનિષદ્** - વેદથી માંડીને બાઈબલ સુધીના ધર્મશાસ્ત્રોના રહસ્ય.

२५. **શમોપનિષદ્** - નવનિર્મિત **સપ્તકપ્રકરણ** - સાનુવાદ.

२६. **લોકોપનિષદ્** - શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત **લોકતત્ત્વનિર્ણય** ગ્રંથ પર સંસ્કૃત વૃત્તિ (ભાગ-१).

२७. **આત્મોપનિષદ્** - શ્રી ઉદયનાચાર્યકૃત **આત્મતત્ત્વવિવેક** ગ્રંથ પર ગુર્જર ટીકા (ભાગ-१).

२८. **સામ્યોપનિષદ્** - મહો. શ્રી યશોવિજયજી કૃત **સમાધિ - સામ્યદ્વાત્રિંશિકા** સચિત્ર સાનુવાદ.

२९. **આગમોપનિષદ્** - **વિસંવાદપ્રકરણ** (આગમપ્રતિપક્ષનિરાકરણ) પર વિશદ વિવરણ.

૩૦. **સ્તોત્રોપનિષદ્**- શ્રી વજ્રસ્વામિકૃત શ્રી **ગૌતમસ્વામીસ્તોત્ર** -સચિત્ર સાનુવાદ.

૩૧.-૩૨. **દર્શનોપનિષદ્**- શ્રી માધવાચાર્યકૃત **સર્વદર્શનસંગ્રહ** ગ્રંથ પર ગુર્જર ટીકા. ભાગ : ૧-૨

૩૩-૩૪-૩૫. **રામાયણના તેજ કિરણો** - રામાયણી માટે પર્યાપ્ત આલંબન. ભાગ-૧-૨-૩.

૩૬. **જ્ઞાનોપનિષદ્**- **અષ્ટાવક્ર ગીતા** પર સંસ્કૃત વૃત્તિ.

૩૭.-૩૮. **સંબોધોપનિષદ્** સટીક શ્રી રત્નશેખરસૂરિકૃત **સંબોધસપ્તતિ** ગ્રંથ પર ગુર્જરવૃત્તિ. ભાગ : ૧-૨

૩૯. **ઈષ્ટોપનિષદ્**- શ્રી પૂજ્યપાદસ્વામિકૃત **ઈષ્ટોપદેશ** ગ્રંથ પર સંસ્કૃત ટીકા-સાનુવાદ.

૪૦.-૪૧. **વિમોહોપનિષદ્**- શ્રી યશપાલમંત્રીકૃત **મોહરાજપરાજય** નાટક પર વિષમપદ વ્યાખ્યા અને અનુવાદ. ભાગ : ૧-૨

૪૨. **શ્રામણ્યોપનિષદ્**- દશવિધ યતિધર્મ પર નવનિર્મિત પ્રકરણ (બીજું નામ શ્રમણશતક).

૪૩. **સફળતાનું સરનામું** - સફળતાની ઈચ્છુક વ્યક્તિએ વાંચવા યોગ્ય ગુર્જર ગ્રંથ.

૪૪. **પ્રસન્નતાની પરબ** - વક્તા-શ્રોતા બન્નેને ઉપયોગી વૈરાગ્યાદિ રસઝરણા.

૪૫. **સૂત્રોપનિષદ્**- **શ્રીસૂત્રકૃતાંગસૂત્ર** દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધની સંસ્કૃત સંગ્રહણી. શ્રી સૂત્રકૃતાંગદીપિકા ભાગ-૨ ના પુનઃસંપાદન સાથે.

૪૬. **પ્રવ્રજ્યોપનિષદ્**- અજ્ઞાતકર્તૃક **પ્રવ્રજ્યાવિધાન** પર ગુર્જર વૃત્તિ.

૪૭. **દેશનોપનિષદ્-** વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પૂ. ગુરુદેવશ્રીના વાચનાઓનું સંસ્કૃત કાવ્યમય અવતરણ.

૪૮. **જીરાવલા જુહારીએ** - ગીત ગુંજન.

૪૯. **અસ્પર્શોપનિષદ્-** મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીકૃત **અસ્પૃશદ્ગતિવાદ** પર ગુર્જર વૃત્તિ.

૫૦. **હિતોપનિષદ્-** **અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ**ના યતિશિક્ષોપદેશાધિકાર તથા **યતિશિક્ષા-પંચાશિકા** પર ગુર્જર વાર્ત્તિક+સાનુવાદ સાવચૂરિ **યતિવિચાર**.

૫૧. **ઉપદેશોપનિષદ્-** **ઉપદેશરત્નકોષ** પર સંસ્કૃતવૃત્તિ-સાનુવાદ.

૫૨. **પ્રાર્થનોપનિષદ્-** અલંકારિક સ્તુતિઓ પર તાત્પર્યવૃત્તિ-સાનુવાદ.

૫૩. **સદ્બોધોપનિષદ્-** **સદ્બોધચન્દ્રોદય** પંચાશિકા પર સંસ્કૃત સાનુવાદ વાર્ત્તિક.

૫૪.-૫૫. **અંગોપનિષદ્-** અદ્યાવધિ અમુદ્રિત ગ્રંથ શ્રી **અંગચૂલિકાસૂત્ર** પર સંસ્કૃત વૃત્તિ ભાગ-૧-૨

૫૬. **વર્ગોપનિષદ્-** અદ્યાવધિ અમુદ્રિત ગ્રંથ શ્રી **વર્ગચૂલિકાસૂત્ર** પર સંસ્કૃત વૃત્તિ.

૫૭. **આગમની આછી ઝલક** ૪૫ આગમ સંક્ષિપ્ત પરિચય

૫૮. **જૈનં જયતિ શાસનમ્** - બુદ્ધિજીવીઓને અવિશ્વસનીય જૈન સિદ્ધાન્તોની આધુનિક પ્રસંગો દ્વારા સિદ્ધિ.

૫૯. **આઈ આઈ રે અંજનશલાકા** - અંજનશલાકા-સ્ટેજ પ્રોગ્રામ માટે આલંબન.

૬૦. **પંચકોપનિષદ્-** શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજા કૃત **જ્ઞાનપંચક-વિવરણ** ગ્રંથ પર નૂતન સંસ્કૃત વૃત્તિ.

૬૧. **અવધૂતોપનિષદ્** - શ્રી દત્તાત્રેય અવધૂત પ્રણીત **અવધૂતગીતા**ની મનનીય સૂક્તિઓ પર નૂતન સંસ્કૃત વૃત્તિ.

૬૨. **દુઃષમોપનિષદ્** - **દુઃષમગંડિકા** ગ્રંથ પર વિશદ વૃત્તિ, સાનુવાદ

૬૩. **પ્રથમોપનિષદ્** - રત્નાકર પચ્ચીશી-પ્રાચીન ટીકા આદિ વિશિષ્ટ કૃતિઓનું પ્રથમ પ્રકાશન.

૬૪. **અર્હન્નામસહસ્રસમુચ્ચય** - કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યરચિત કૃતિ-સચિત્ર સંપાદન.

૬૫. ઉપાસનોપનિષદ્ - પૂ. શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજા કૃત **ધૂમાવલિ + સર્વજિનસાધારણસ્તવન** આ બે વિશિષ્ટ કૃતિઓ-સચિત્ર સાનુવાદ.

૬૬. સુખોપનિષદ્ - **પરમસુખ**પ્રાપ્તિરૂપ ચિત્તશુદ્ધિફળ, સચિત્ર-સાનુવાદ.

૬૭. દયોપનિષદ્ - **જીવદયા પ્રકરણ** પર નૂતન સંસ્કૃત વૃત્તિ-સાનુવાદ

૬૮. શંખેશ્વર સ્તોત્ર - મહો. યશોવિજયજી મહારાજાની કૃતિ, સચિત્ર-સાનુવાદ.

૬૯. દાનાદિ પ્રકરણ - શ્રી સૂરાચાર્યકૃત પ્રકરણ, ત્રુટિતકાવ્યપૂર્તિ + અનુવાદ સહ.

૭૦. ધ્યાનોપનિષદ્ - પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી લિખિત **ધ્યાન અને જીવન** પુસ્તકનો સંસ્કૃત તાત્પર્યાનુવાદ.

૭૧. પંચસૂત્રોપનિષદ્ - પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી લિખિત **ઉચ્ચ પ્રકાશના પંથે** પુસ્તકનો સંસ્કૃત તાત્પર્યાનુવાદ.

૭૨. પૂર્ણોપનિષદ્ - મહો. યશોવિજયજી મહારાજા કૃત **જ્ઞાનસાર** અંતર્ગત પૂર્ણાષ્ટક સચિત્ર - સાનુવાદ.

૭૩. **મગ્નોપનિષદ્-**	મહો. યશોવિજયજી મહારાજા કૃત **જ્ઞાનસાર** અંતર્ગત મગ્નાષ્ટક સચિત્ર-સાનુવાદ.
૭૪. **ગૌતમાષ્ટક-**	પૂર્વાચાર્યકૃત મહાપ્રભાવક કૃતિ સચિત્ર - સાનુવાદ.
૭૫. **વીરોપનિષદ્-**	શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત **કલ્પસૂત્ર** અંતર્ગત પ્રભુ વીરનું સ્વરૂપ સચિત્ર-સાનુવાદ.
૭૬. **આચારોપનિષદ્-**	દશ સામાચારી વિષયક નવનિર્મિત સંસ્કૃત પ્રકરણ-સાનુવાદ.
૭૭ થી ૧૨૫- **આનંદઘનની આત્માનુભૂતિ**	અલગારી અવધૂત શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ પ્રણીત આધ્યાત્મિક પદ આધારિત પરિશીલન શૃંખલા (સચિત્ર).

सचित्र हिन्दी प्रकाशन

- **स्टोरी स्टोरी -** **मोहक एवं बोधक कहानीओ का अनोखा संग्रह ।**
- **डायमंड डायरी -** **जिस के प्रत्येक पेज पर है अद्भुत हीरे।**
- **लाइफ स्टायल -** **जीवन जीने की... जीतने की कला की प्रस्तुति ।**
- **एन्जोय जैनीझम -** **जैन... प्रसन्नता का पथ ।**

૬૧

સાચું સુખ શેમાં છે?

સમાધિ શી રીતે મળે?

વિરાગની મસ્તી શી રીતે પામી શકાય?

જીવન્મુક્તિના આનંદના...? ...ી રીતે બનાય?

સમાધિ શી રીતે મળે? ...ય?

આવી સેંકડોગની ... શી રીતે પામી શકાય? ...ે જ પ્રસ્તુત ગ્રંથ.

...વન્મુક્તિના આનંદના...? બ...

સમાધિ શી રીતે મળે?

MULTY GRAPHICS (022) 23873222 23884222